
RAHVUSRÜHMADE ETNOLINGVISTILINE ELUJÕULISUS BALTI RIIKIDES

Martin Ehala

1. SISSEJUHATUS

Mõiste *etnolingvistiline vitaalsus* ehk *etnolingvistiline elujõulisus* võeti kasutusele 1970. aastate keskel, et tähistada rühma võimet “käituda eristuva ja aktiivse kollektiivse üksusena gruppidevahelistes suhetes” (Giles, Bourhis, Taylor 1977: 307). Mida tugevam on rühma elujõulisus, seda enam on ta võimeline eristuma ja toimima kollektiivselt; mida nõrgem on elujõulisus, seda suurem on oht, et rühm lakkab olemast ja selle liikmed sulanevad teistesse rühmadesse. Seega on elujõulisus oluline tegur, mis mõjutab keele säilimist või keelevahetust.

Loomulikult ei ole etnolingvistiline elujõulisus kõige olulisem tegur, mis keele ja rahvuse püsimist mõjutab. Päril kindlasti on etnilise rühma suurus ja keele kõnelejate arv olulisem, samuti kõnelejate osakaal elanikkonnas nende asualal. Mida väiksem on kõnelejaskond ja mida suurem hajutatus, seda tõenäolisem on hääbumine. Etnolingvistiline elujõulisus tuleb olulise mõjutegurina kõne alla alles nende põhitegurite järel: kui võtta kaks võrdse suurusega rahvust, kelle hajutatuse näitajad on sarnased, siis see, kelle elujõulisus on tugevam, püsib kauem.

Kuigi elujõulisus ei ole keele püsimisel määravaim näitaja, on see keelehoiu praktika seisukohast kõige tähtsam tegur. Kogukonna suurus ja hajutatus on väga raskesti muudetavad, ent

elujõulisus on mõnevõrra dünaamilisem: asjaolude sobival kokkusaatmisel võib elujõulisus tugevneda mõne aasta jooksul oluliselt ja sellega pidurdada keelevahetusprotsessi. Ühesõnaga: kui rääkida keelevahetuse peatamisest või keele püsimise kindlustamisest, siis ainuke mõjuv tegur, mida rahvuslik eliit ja keele säilitamise aktivistid suudaks mõjutada, on etnolingvistiline elujõulisus. Tugev elujõulisus võib omakorda hakata mõjutama positiivselt ka rahvastikulisi ja teisi aeglase dünaamikaga tegureid. Tugev elujõulisus ei taga iseenesest veel keele püsimist, eriti kui tegu on väikese kogukonnaga, kuid igal juhul on tugeva elujõulisusega rühma võimalused oma saatust mõjutada suuremad kui nõrga elujõulisusega rühmal. Seetõttu on etnolingvistilise elujõulisuse toimemehhanismide mõistmine keele ja etnilise püsimise tagamisel keskse tähtsusega.

Siinne artikkel keskendub Balti riikide suuremate rahvusvähemuste, eeskätt venelaste etnolingvistilisele elujõulisusele, mille kõrval vaadeldakse ka Leedu poolakate ja Läti latgalite elujõulisust. Võrokeste elujõulisus jääb vaatluse alt välja, sest seda ei ole mõõdetud sama metoodika alusel, veidi teist laadi ülevaate annab Martin Ehala ja Katrin Niglase (2007) artikkel. Et etnolingvistiline elujõulisus kujuneb välja rahvusrühmade vastasmõjus, siis on uuringusse haaratud ka Balti riikide põhirahvused — eestlased, lätlased ja leedulased. Nende andmed annavad ülevaate põhirahvaste hoiakutest vähemuste suhtes, millel on otsene mõju vähemuste elujõulisusele. Tehakse ülevaate etnolingvistilise elujõulisuse teooriast, pearõhuga Ehala (2005, 2009c, 2010a, 2100b) töödes välja arendatud mudelil. Kolmandas osas esitatakse artikli aluseks olnud kvantitatiivse uuringu metoodika. Uuring korraldati kolmes Balti riigis aastatel 2008–2010 Eesti Teadusfondi grandil nr 7350 “Etnolingvistiline vitaalsus ja identiteediloo: Eesti teiste Balti riikide taustal” raames. Neljandas osas on antud ülevaate Balti vähemuste makronäitajatest: nende arvulisest suurusest, asustustruktüürist, majanduslikust, hariduslikust ja kultuuritaustast. Uuringu tulemused on esitatud artikli viiendas osas ning tulemuste tõlgendus kuueandas osas.

2. TEOREETILINE TAUST

Etnolingvistilise elujõulisuse teooria põhineb sotsiaalse identiteedi teoorial (Tajfel, Turner 1979), mille järgi inimesed püüdvad positiivse sotsiaalse identiteedi poole. Sotsiaalne identiteet on enese tunnetamine mingi sotsiaalse rühma või rühmade liikmena koos sellele liikmeksolekule omistatud väärtusega ning emotsionaalsele sidemele selle rühmaga (Tajfel 1978: 63). Positiivse sotsiaalse identiteedi saavutamine ja hoidmine on kergem neile inimestele, kes kuuluvad võimsatesse ja mainekatesse rühmadesse. Et vähemustel on harva võimu ja prestiiži, siis on vähemusrahvuste liikmetel keerulisem saavutada positiivset sotsiaalset identiteeti. Sotsiaalse identiteedi teooria järgi on soov positiivse kollektiivse enesehinnangu järele üks põhitegureid, mis ajendab vähemusrühmade liikmeid oma identiteeti vahetama ja sulanduma (Hirschman 1970; Tajfel 1975; Ellemers, Wilke, van Knippenberg 1993).

Samas tuleb arvestada, et identiteedivahetus on võimalik vaid sellises ühiskonnas, kus rahvusrühmade piirid on võrdlemisi poorised ja võimaldavad liikuda ühest rühmast teise. Ühiskondades, kus need piirid on jäigad ja läbistamatud, ei ole vähemusrühma liikmetel võimalik identiteedi- ja keelevahetuse teel oma staatust ning enesekuvandit parandada, sest neid ei võeta kõrgema staatusega rühmas omaks. Sellistes ühiskondades ei jää vähemustel muud lahendust kui proovida oma rahvuse staatust ühiskonnas tõsta rahvusliku ülesehituse ning suuremate õiguste ja tunnustuse nõudmise teel (Tajfel, Turner 1986; Scott 1990; Spears, Jetten, Doosje 2001).

Etnolingvistiline elujõulisus kui rahvusrühma võime käituda rahvustevahelistes suhetes aktiivse ja eristuva toimijana põhineb suurel määral rühmaliikmete jagatud ettekujutusel oma rühma tugevusest ning staatusest. Selline jagatud ettekujutus kujuneb ühel poolt avalikus ruumis toimuva infovahetuse ning identiteediloo ning teisalt isiklike kogemuste põhjal. Et inimeste elukogemus ja meediakasutus on erinev, ei ole jagatud ettekujutus kunagi kogu rahvusrühmal ühesugune, vaid erineb üsnagi suurel määral eri allrühmades.

Sihikindla kommunikatsiooniga on elujõulisust võimalik mõjutada mõlemas suunas. See asjaolu on hästi teada poliitikutele ja rahvuslikele aktivistidele, kes oma tegevusega püüavad kujundada teatud maailmanägemist, lootes, et see kas tugevdab või nõrgestab rühma elujõulisust vastavalt nende poliitilistele eesmärkidele. Loomulikult ei ole kõik sellised katsed edukad, sest jagatud ettekujutusi ei ole kerge muuta, iseäranis kui muutus eeldaks varasemate ettekujutuste põhjalikku ümberhindamist. Samuti sõltub sellise tegevuse tulemuslikkus nende sotsiaalsühholoogiliste tegurite heast tundmisest, mis etnolingvistilist elujõulisust kõige suuremal määral mõjutavad.

Traditsioonilistes elujõulisuse mudelites eeldatakse, et rühma elujõulisus tuleneb otseselt rühma tajutud tugevusest, s.t sellest, kui suureks hindavad rühma liikmed oma rahvusrühma, selle majanduslikku ja kultuurilist võimekust, esindatust meedias ning ühiskondlikku mainet (vt Bourhis, Giles, Rosenthal 1981; Abrams, Barker, Giles 2009). Samas on arvukad uuringud näidanud, et rühm ise alahindab enda tegelikku elujõulisust (Yagmur 2011). Ehala (2005, 2010a) väidab, et klassikaliste elujõulisuse mudelite puudused tulenevad sellest, et mõiste ise on ebapiisavalt määratletud ja seetõttu puudub süstemaatiline arusaam elujõulisust mõjutavatest teguritest. Eelkõige tuleb arvestada, et rühma tajutud tugevuse kõrval on teisigi sotsiaalsühholoogilisi tegureid, mis elujõulisust mõjutavad. Sellest lähtudes on Ehala (2009c, 2010b) välja töötanud täiustatud etnolingvistilise elujõulisuse mudeli, mis põhineb nelja teguri koosmõjul. Need tegurid on rahvustevaheline jõuvahekord, rahvustevaheline ebakõla, utilitaarsus ning rahvustevaheline distants. Et käesoleva artikli aluseks olev uuring tehti sellest mudelist lähtudes, on allpool esitatud lühike iseloomustus teguritest ja nende koosmõjust.

2.1. Tajutud rahvustevaheline jõuvahekord

Tajutud rahvustevaheline jõuvahekord (*PSD* — *perceived strength differential*) väljendab rahvusrühma liikmete hinnangut oma rühma tugevusele (S_{meie}) võrdluses rühma jaoks olulise teise rühma tugevusega (S_{nemad}). Ettekujutus rahvusrühma tugevusest kujuneb kolme suure tegurirühma põhjal: 1) rahvusrühma majandus-

lik, sotsiaalne ja kultuuriline staatus; 2) rahvusrühma rahvastikuline tugevus (rahvaarv, iive, väljaränne) ning 3) sotsiaalsete institutsioonide tugevus (Bourhis, Giles, Rosenthal 1981). See võrdlus lähtub tõsiasjast, et inimene vajab positiivset enesehinnangut ja püüab seda saavutada rühmakuuluvuse kaudu (Tajfel, Turner 1979). Kui rahvusrühm, millesse inimene kuulub, talle seda ei võimalda (kui selle sotsiokultuuriline staatus on mõne teise rühmaga võrreldes madal), siis tekib hoiakuline valmidus oma rühmakuuluvust muuta. Kui selline suundumus on liikmete hulgas valdav, siis vähendab see valmisolekut kollektiivseks tegetsemiseks, s.t kahandab elujõulisust. Positiivne võrdlustulemus mõjub aga elujõulisusele hästi.

Seega võiks tajutud rahvustevahelise jõuvahekorra seose elujõulisusega vormistada niimoodi:

$$V = PSD = S_{meie} - S_{nemad}$$

Kui S_{meie} väärtus on madalam kui S_{nemad} väärtus, siis on $V < 0$. See tähendab, et rahvusrühm tajub end oma sotsiaalses keskkonnas nõrgema liikmena. Selline tajutud jõu viitab nõrgale elujõulisusele, seda enam, mida suurema negatiivse väärtusega on V . Kui $V = 0$, siis tajutakse rühmi võrdsena, ja kui $V > 0$, siis oma rühma teisest tugevamana. Kaks viimast olekut väljendavad tugevat elujõulisust.

2.2. Tajutud rahvustevaheline ebakõla

Tajutud rahvustevaheline ebakõla (D — *perceived interethnic discordance*) väljendab inimeste hinnangut rahvustevaheliste suhete õiglusele ja usalduslikkusele (Ehala, Zabrodskaia 2011a, 2011b). Mida õiglasemana tajutakse kahe rahvuse võimusuhteid, s.t võimalikku domineerimist ja vastasmõju, seda väiksem on rahvustevahelise ebakõla määr. Üldiselt võiks arvata, et kahe suveräänse rahvuse suhted tunduvad nende liikmetele õiglasemana, kui neid ei varjuta territoriaalsed ega muud vaidlused. Ühe riigi piires sõltub enamus- ja vähemusrühmade suhete õiglus sellest, kas rühmade õiguste ja privileegide vahekorra tajutakse õiglasena.

Peale õigluse mõjutab rahvustevahelist ebakõla ka rahvaste vastastikune usaldus (või umbusaldus), mis kujuneb suuresti ajaloolise kogemuse ja kehtivate suhete pinnal. Ka õiglasel olukorras võib vastastikuse umbusalduse ja lausa vihkamise määr olla suur minevikus toimunud sündmuste tõttu. Enamasti on siiski nii, et usalduse ja õigluse taju on omavahel korrelatsioonis — mida usalduslikumad on suhted, seda õiglasemana tajutakse rühmadevahelist suhet (Ehala, Zabrodskaia 2011a, 2011b).

Kõrge rahvustevahelise ebakõla määr tugevdab rühma elujõulisust, sest muudab inimeste identiteedivahetuse psühholoogiliselt raskeks. Näiteks on vähemusrühma liikmetel raske sulanduda enamuse hulka, kui nad tajuvad endale tehtud ülekohut ega usalda enamuse liikmeid. Madal ebakõla tase, s.t kui vähemus tajub oma madalamat staatust õiglasena ja suhtub enamusrahvusesse usalduslikult, soodustab identiteedivahetust. Seega võib D mõju elujõulisusele kujutada nii:

$$V = (S_{meie} - S_{nemad}) + D$$

Mida kõrgem on D väärtus, seda tugevam on ka elujõulisus ehk V väärtus. Isegi kui tajutud rahvustevaheline jõuvahekord on negatiivne, võib kõrge D muuta V väärtuse positiivseks, mis osutab tugevale elujõulisusele.

2.3. Utilitaarsus

Kolmas elujõulisust oluliselt mõjutav tegur väljendab seda, kuivõrd inimesed väärtustavad oma kultuuri, keelt ja traditsioone ning peavad oluliseks nende edasiandmist põlvkonnalt põlvkonnale (Ehala 2009a). On olemas rahvusrühmi, kes oma kultuuri ja keelt peavad sedavõrd pühaks, et keelduvad igasugustest uuendustest — sellised on mitmesugused religioossed kogukonnad, nagu näiteks amišid USA-s või vene vanausulised. Selliste rühmade traditsionaalsus Tr on kõrge.

Traditsionaalsete hoiakute vastandiks on utilitaarsed hoiakud Ut — puhtpraktilise väärtusmaailmaga inimesed lähtuvad oma otsuste tegemisel isiklikust majanduslikust kasust ja otstarbe-

kusest. Enamasti tähendab see suurt avatust uuendustele ja vähest tähtsust ajalooliste traditsioonide järgimisele. Kui nõrga elujõuga rahvused on väga utilitaarsed, siis on nad vähem valmis rahvuse eesmärkide elluviimiseks oma panust andma ja rohkem valmis oma identiteeti vahetama kui traditsioone väärtustava rahvuse liikmed (vt Li 2004).

Rühma elujõulisuse seisukohast on eriti oluline traditsionaalsete ja utilitaarsete hoiakute vahekord rahvusrühma liikmete seas. Seda väljendab utilitaarsuse indeks (U — *index of utilitarianism*), mis arvutatakse utilitaarsuse ja traditsionaalsuse vahena ($U = Ut - Tr$). U väärtus on kõrge nendel, kes hindavad puhtpraktilisi väärtusi, kuid ei pea millekski traditsionaalseid väärtusi. Indeks on madal nendel, kes on väga traditsionaalsed, kuid üldse mitte utilitaarsed. Empiirilised uuringud on näidanud, et Ut ja Tr ei ole omavahel korrelatsioonis. See tähendab, et ühiskonnas on ka selliseid inimesi, kelle väärtuspildis on utilitaarsed ja traditsionaalsed väärtused tasakaalus.

U indeksi saab võrdusesse lülitada järgmiselt:

$$V = U((S_{meie} - S_{nemad}) + D)$$

Käesolevas uuringus on U -indeksi skaala ulatus 0...2. Kui U väärtus on 0, siis on tegu täiesti traditsionaalse rahvusega, kes ei loobu oma kultuuritraditsioonidest mingi hinna eest. Selline hoiak muudab igasuguse sulandumise tegelikult olematuks, s.t rühm püsib elujõuline tänu oma traditsionaalsusele. Kui korrutada ülejäänud võrduse osad nulliga, siis on $V = 0$, mis tähendabki püsikindlat olekut. Kui U väärtus on 1, siis tähendab see, et ühiskonnas on utilitaarsed ja traditsionaalsed väärtused tasakaalus. Et ühega korrutamine valemis väärtust ei mõjuta, siis kujuneb V sel juhul teiste tegurite mõjul. Kui U on suurem kui üks, siis hakkab temaga korrutamine negatiivse V väärtust kahandama.

2.4. Rahvustevaheline distants

Henri Tajfel ja John C. Turner (1979) väidavad, et rühmakäitumist võib kujutada teljel, mille ühes otsas on sotsiaalne liikuvus ja tei-

ses sotsiaalne muutus. Kui inimesed tajuvad, et neid ümbritsev keskkond on selline, kus neil on head võimalused individuaalselt oma elujärge parandada ja eesmärged saavutada, siis valivad nad sotsiaalse liikuvuse strateegia, s.t üritavad teha karjääri ja tõusta ühiskondlikus hierarhias kõrgemale, millega sageli kaasneb sulandumine domineerivasse rühma.

Kui aga ühiskond on selline, et sotsiaalne liikuvus on pärsitud kas klassi-, kasti-, rassi-, rahvuslike või keelepiiride jäikuse tõttu, siis jääb ainsaks lootuseks oma elujärge parandada kollektiivne tegutsemine. Rahvustevahelise kontakti puhul taandub see valik küsimusele, kas on kasulik oma staatuse tõstmiseks vahetada identiteeti, s.t üritada sulanduda kõrgema staatusega rühma, või võidelda kollektiivselt oma rühma staatuse ja elujärje parandamise eest. Hinnang, kas valida individuaalne või kollektiivne taktika, sõltub muude tegurite kõrval ka rahvustevahelisest distantsist.

Rahvustevaheline distants R moodustub rassiliste, rahvuslike, keeleliste ja kultuurierinevuste summana. Mida suuremad on kahe rühma liikmete vahelised erinevused, seda keerulisem on rakendada sotsiaalse liikuvuse strateegiat oma elujärje parandamiseks, sest vaatamata pingutustele ei ole võimalik oma päritoluidentiteeti siiski varjata ja see jääb paratamatult identiteedivahetust pärssima. Seega, mida suurem on distants, seda suurem on ka kollektiivse tegutsemise motivatsioon (Ehala 2009c). Kui kahe rahvuse prototüpe tajutakse pigem sarnase kui erinevana, on ka identiteedivahetus võrdlemisi kerge, mistõttu inimesed eelistavad pigem sotsiaalse liikuvuse strateegiat kui riske, mis kaasnevad kollektiivsete strateegiatega. R lisatakse valemisse järgmiselt:

$$V = U((S_{meie} - S_{nemad}) + D)/R$$

R väärtus mahub vahemikku 1...2. Seega vähim distants, s.t olukord, kui rühmaidentiteedi vahetamist ei takista mingid kultuurilised, keelelise ega rassilised takistused, ei mõjuta V väärtust, sest ühega jagamine tulemust ei muuda. Suurima distantsi korral ($R = 2$) on aga elujõulisus tugevam, sest negatiivse arvu jagamine kahega annab tulemuseks kõrgema V väärtuse.

2.5. Enamusrühma elujõulisus

Ülalesitatud valem sobib V väärtuse arvutamiseks vähemusrühma puhul, s.t siis, kui tajutud rahvustevaheline jõuavekord on negatiivne väärtus ($PSD < 0$). Enamusrühmal on PSD enamasti suurem kui null. Sellisel juhul tuleb valemis U ja R -i kohad vahetada, et nende mõju V väärtusele oleks kooskõlas nende mõjuga elujõulisusele. Sisuliselt on nii, et kõrge U vähendab elujõulisust, sest utilitaarsed inimesed lähtuvad rohkem isiklikust kasust kui rahvuse üldistest huvidest. Et kõrge U vähendaks positiivset PSD väärtust, tuleb PSD -d U -ga jagada, mitte korrutada. Rahvustevahelise distantsiga R on vastupidi: mida kõrgem on R -i väärtus, seda suletuma ja enesekesksema rühmaga on tegu. Seega kõrge R suurendab elujõulisust. Kui PDS -i väärtus on nullist suurem, tuleb teda R -i väärtusega korrutada, et kasvav R suurendaks kokkuvõttes V väärtust. Enamusrühma jaoks võtab valem järgmise kuju:

$$V = R((S_{meie} - S_{nemad}) + D)/U$$

Niisiis, mida suuremana tajub enamusrühma oma rahvustevahelist distantsi R , seda kõrgem on tema V väärtus; mida suurem on U , seda madalam on V väärtus. Enamusrühma V väärtusel on otsene mõju rahvustevahelistele suhetele ühiskonnas, samuti mõjutab see oluliselt vähemuste akulturatsiooni. See tuleb lähemalt vaatluse alla uurimistulemusi tõlgendavas peatükis.

Et ülal esitatud elujõulisuse mudelis esitatud hüpoteese kontrollida ja et mudelist saaks olla ka mingit praktilist kasu rahvustevaheliste suhete iseloomustamisel, peaksid kõik teoreetilised muutujad olema kuidagi mõõdetavad. See temaatika on kõne all järgmises peatükis.

3. UURINGU METODOLOOGIA

3.1. Elujõulisuse mõõtmine

Kuigi etnolingvistilise elujõulisuse mõiste on intuiitiivselt hästi tajutav, ei ole sellealane uurimistöö siiski viinud ühtse ja laialt tunnustatud tehnika väljatöötamiseni elujõulisuse mõõtmiseks. Põhiline metodoloogiline ülesanne seisneb selles, millisel viisil uuritavate hoiakuid koguda nii, et seda oleks kerge väljendada ühtsel üldistatud skaalal ja matemaatilisel kujul, et oleks võimalik arvutada elujõulisuse indeks V . Et mudeli eelduste järgi on keele- ja identiteedivahetus üksikindiviidide individuaalsete käitumisaktide kuhjuv tulemus, siis oleks oluline saada läbilõige erinevate ühiskondlike allrühmade esindajate hoiakutest. See eeldab kvantitatiivse uurimismeetodit.

Üks primariaid uurimismeetodeid, mis vastab nendele algtin-
gimustele, on valikvastustega küsimustik, mis kasutab vastuste märkimisel Likerti skaalaid* (vt Carrett, Coupland, Williams 2003). Sama lähenemine on kasutusel ka klassikalistes subjektiivse elujõulisuse uuringutes, nagu Bourhisi, Gilesi, Rosenthali (1981) ja Abramsi, Barkeri, Gilesi (2009) töödes. Seetõttu on Likerti skaalaid kasutatud ka käesolevas uuringus. Et vähendada üksikküsimuste sõnastuse võimalikku kõrvalmõju, kasutati iga teguri mõõtmiseks kümnest küsimusest moodustatud temaatilist rühma. Sellise küsimusterühma usaldusväärsust on võimalik statistiliste vahenditega kontrollida, mis omakorda aitab kontrollida küsimuse aluseks olevate teoreetiliste üldmõistete õigust. Ühesõnaga, kui kümme küsimust, mis erinevas sõnastuses küsivad enam-vähem sama asja, näitavad kõrget omavahelist korrelatsiooni, siis võib teatud kindlusega väita, et see korrelatsioon tuleb asjaolust, et kõik need kümme küsimust väljendavad inimese hoiakut nende küsimuste aluseks oleva üldisema nähtuse suhtes.

Mudeli eri osiseid kajastavad küsimusterühmad moodustati järgmiselt. Muutujaid S_{meie} ja S_{nemad} mõõdeti klassikalise

*Likerti skaala puhul hoiakute mõõtmiseks palutakse küsitlertavatel iga väidet hinnata 4-pallilisel skaalal: alati, enamasti, mõnikord või mitte kunagi. Siinses käsitluses on skaalad olnud 6- ja 7-pallilised. *Toim.*

subjektiivse elujõulisuse küsimustikuga (Bourhis, Giles, Rosenthal 1981; Landry, Allard, Henry 1996), milles algupäraselt oli 26 küsimust, kuid millest käesoleva küsimustiku jaoks valiti kaksikümend, kümme kummagi muutuja jaoks. Rahvustevahelise ebakõla mõõtmiseks koostati algupärane 10 küsimusest koosnev küsimusteplokk, millest neli uuris rahvustevaheliste võimuhete õiglust ja kuus usalduse määra välisrühma suhtes. Selle küsimustiku koostamise ja testimise üksikasjad on esitatud artiklites Zabrodskaja 2009 ning Ehala ja Zabrodskaja 2011a, 2011b. Utilitaarsuse mõõtmiseks kasutati algupärast, just selle uuringu jaoks välja töötatud ja testitud 10-punktilist küsimustikku, millest kuus küsimust keskendus utilitaarsusele ja neli traditsionaalsusele. Küsimuste koostamise üksikasjad ja nende kontrollimise viis on esitatud põhjalikumalt Ehala (2009a; *s.a.*) artiklites. Rahvustevahelist distantsi mõõdeti 20 küsimusest koosneva küsimustikuga, mis jagunes kaheks temaatiliseks rühmaks. Esimene koosnes kümnest küsimusest ja mõõtis vastajate keeleliste kontaktide võrgustikku (küsimused võeti üle Landry, Allardi ja Henry (1996) mudelist). Keeliste kontaktide võrgustik väljendab inimese keelekasutuslikku paiknemist kahe ükskeelse suhtlemisviisi (emakeelse ja võõrkeelse) teljel. Teine rühm koosnes samuti kümnest küsimusest ning väljendas vastaja enda ja välisrühma kultuuriliste, religioossete, rassiliste ja suhtlusalaste erinevuste tajumist. Küsimustik koostati mitme varasema analoogi põhjal (Babiker, Cox, Miller 1980; Fukurawa 1997; Chirkov, Lynch, Niwa 2005; Shenkar 2001).

3.2. Valimi koostamine ja uuringu teostus

Loomulikult on käesolevas artiklis esitatud elujõulisuse mudel vaid teoreetiline hüpotees, mis vajab empiirilistes uuringutes kontrollimist ning vajaduse korral täiendamist ja muutmist. Siiski võimaldab mudel ka oma praegusel hüpoteetilisel kujul koguda olulist ja hästi võrreldavat materjali vähemusrahvuste kohta erinevates ühiskondades. Hea võimaluse niihästi teoreetilise mudeli testimiseks kui ka võrdlusuuringuks pakuvad Balti riigid, sest need on mitme olulise teguri poolest sarnased: kõigis neis on nõukoguliku päritoluga venekeelsed vähemused, mille

vähemusidentiteedi kujunemine algas Nõukogude Liidu lagunemise järel (Laitin 1998; Vihalemm 1999, 2005; Vihalemm, Masso 2003). Sarnase ajalookogemuse tõttu on ka nende riikide põhirahvuse identiteet iseseisvuse taastamise järel arenenud rööbiti, kuid rahvuslike iseärasustega (vt Druviete 2000; Galbreath 2005). Samas on eri Balti riikide etnilises olukorras ka olulisi iseärasusi, mis kindlasti mõjutavad neid ühiskondi moodustavate rahvusrühmade elujõulisust — olgu selleks siis vähemusrühmade suhteline suurus või kultuurilised ja usulised iseärasused (vt nt Aarelaid-Tart, Belobrovtsjeva 2004).

Samuti on kõigi kolme Balti riigi sotsiokultuuriliste iseärasuste ja rahvussuhete eripära kohta olemas niihästi põhjalikke üksikuurimusi (Lauristin, Heidmets 2002; Karklins 2000; Hogan-Brun *et al.* 2009) kui ka kõrvutavaid käsitlusi (Rose 2000; Vetik 2002; Laitin 2003; Hogan-Brun 2005). See annab suurepärase taustaandmestiku, et kontrollida Ehala (2005, 2009c) esitatud etnolingvistilise mudeli kehtivust. Teisest küljest pakub võrdlusuuring seni kasutamata võimalust vaadelda kolme Balti riigi vähemuste identiteedi muutumist, neis toimuvaid sulanduvaid ja eristuvaid protsesse ühtse uurimismetoodika abil, mis edukaks osutudes annab varasemate uuringutega võrreldes täpsemad ja süstematiseeritumaid võrdlusandmeid.

Andmete kogumiseks korraldati aastatel 2008–2010 ulatuslik kvantitatiivne uuring Eestis, Leedus ja Lätis. Eesti valimisse kuulus 460 vene ja 538 eesti emakeelega isikut vanuses 15–75 aastat. Valimi koostamisel lähtuti põhimõttest, et erinevatest Eesti keelekeskkondadest (Ida-Virumaa linnadest, Tallinnast, teistest Eesti linnadest ja maapiirkondadest) oleks kvantitatiivuuringu jaoks vajalik hulk mõlema emakeelega vastajaid. Leedus kuulus valimisse 230 vene, 270 poola ja 400 leedu emakeelega vastajat, Läti valimis oli 406 vene, 419 läti ja 200 latgali emakeelega isikut. Ka Leedu ja Läti valimi koostamisel arvestati, et esindatud oleks erineva keelekeskkonnaga piirkonnad. Andmeid kogusid kolme riigi uuringufirmad.

4. BALTI RIIKIDE RAHVUSRÜHMADE ÜLDISELOOMUSTUS

Elujõulisus on keerukas kogum hoiakutest, mis peegeldavad tegelikkust, kuid ei pruugi seda teha objektiivselt. Allpool annan väikese ülevaate Balti riikide rahvusrühmade rahvastikulistest, kultuurilistest ja majandusnäitajatest, et luua uuringu tulemuste tõlgendamisele taustsüsteem. Järgnev on seega hinnang nende rahvuste elujõule objektiivsete tunnussuuruste järgi.

Rahvastikunäitajatest toon ära absoluutarvud, osakaalu riigi rahvastikust ning populatsiooni hajutatuse. Kultuurilistest näitajatest vaatlen omakeelse hariduse olemasolu ja ulatust, omakeelse meedia olemasolu ja mitmekesisust ning kohalikku kultuurielu elavust ja üldist taset. Majandusnäitajate all annan hinnangu rahvusrühma liikmete üldisele majanduslikule heaolule, etnilise taustaga majanduse tugevusele ning rahvusrühma üldisele poliitilisele organiseeritusele.

4.1. Eesti

Eestis elas 2010. aastal 1 340 000 inimest. Eesti uuringus on vaatluse all eestlased ja Eesti venelaskond. Kuigi viimane koosneb venelaste kõrval paljude teiste rahvuste esindajatest, pole käesoleva uuringu seisukohast otstarbekas neid täpsemalt eristada. Ülevaatlikkuse huvides on võrdlus esitatud tabeli kujul (vt tabel 1), millele järgneb lühike tekstiline kokkuvõte.

Tabeli kokkuvõtteks võib öelda, et venelaste osakaal Eesti rahvastikus on suur ja nad paiknevad võrdlemisi kompaktselt — vaid 20% on tugevalt hajutatud eestikeelsetes keelekeskkondades. Ida-Virumaal, kus venelaste tihedus on suur, elab vaid kolmandik venekeelsest elanikkonnast, samas on see piirkond majanduslikult keskmisest nõrgem (RAEE 2010). Kuigi omakeelne haridus on laiaulatuslik, annab tunda kohaliku omakeelse kultuurielu nõrkus, eriti Venemaaga võrreldes. Kokkuvõttes, venelaste rahvastikulised näitajad on head, kuid majanduslik nõrkus ei ole soodustanud kultuurilist ja poliitilist aktiivsust.

Tabel 1

EESTI SUUREMATE RAHVUSRÜHMADE ÜLDISELOOMUSTUS

	Eestlased	Venelased
Arvukus	922 000	397 000
Proportsioon	69%	29%
Hajutatatus	2% hajutatult Ida-Virumaa linnades, 215 000 ehk 23% segaasustusega Tallinnas, 75% kõrge etnilise tihedusega ülejäänud Eestis	130 000 ehk 33% kõrge etnilise tihedusega Ida-Virumaa linnades, 185 000 ehk 47% segaasustusega Tallinnas, ülejäänud 20% hajutatult mujal Eestis
Haridus	Omakeelne kõrgetasemeline haridus kõigil haridusastmel ja kõigis valdkondades	Omakeelne põhiharidus ja osaline keskharidus. Omakeelne kõrgharidus vähestel erialadel
Meedia	Laia valikuga omakeelne trüki-, elektrooniline ja audio-visuaalne meedia	Piiratud valikuga kohalik venekeelne meedia, lisaks väga laia valikuga heatasemeline Vene meedia
Kultuurielu	Laiaulatuslik ja rikas kultuurielu	Piiratud valikuga kohalik omakeelne kultuurielu
Jõukus	Kõrgem sissetulek riigi keskmisega võrreldes	Madalam sissetulek riigi keskmisega võrreldes
Majandusvõim	Tugev esindatus Eesti majanduses	Nõrk esindatus Eesti majanduses, välja arvatud Ida-Virumaal
Organiseeritus	Poliitiliselt tugevasti organiseerunud	Poliitiliselt nõrgalt organiseerunud

4.2. Läti

Lätis elas 2007. aastal 2 281 000 inimest. Läti ülevaates on lätlaste andmed esimeses tulbas esitatud koos latgalitega, et võrdlus venelaskonnaga oleks täpne. Latgalite suhtarv on aga arvatud riigi ülejäänud rahvastiku suhtes. Andmed pärinevad allikatest Joma, Meržs (2008) ning Marten, Šuplinska, Lazdiņa (2009).

Lätis moodustavad venelased üle kolmandiku Läti elanikkonnast ja on ülekaalus pealinnas ning suuremates linnades. Peale selle on Läti venelased majanduslikult aktiivsed ja keskmisest paremal elujärjel. Seda toetab võrdlemisi hea kultuuriline ja poliitiline organiseeritus. Eelnevat arvestades on Läti venelased tu-

Tabel 2

LÄTI SUUREMATE RAHVUSRÜHMADE ÜLDISELOOMUSTUS

	Lätlased (koos latgalitega)	Venelased	Latgalid
Arvukus	1 335 000	818 000	150 000
Proportsioon	59%	36%	7%
Hajutatatus	Riias vähemuses (42%), Riias (15%) ja Rēzeknes (45%) väiksemates linnades ja maapiirkondades	Venelased domineerivad Läti kahes suuremas linnas: 387 000 ehk 47% elab Riias (55% linna elanikkonnast), 88 000 ehk 11% elab Daugavpilsis (85% linna elanikkonnast)	Kuni 60 000 elab Latgale piirkonnas (40% sealsest elanikkonnast). Ülejäänud elavad hajutatult mujal Lätis
Haridus	Omakeelne kõrgetasemeline haridus kõigil haridusastmel ja kõigis valdkondades	Omakeelne põhiharidus ja osaline keskharidus. Omakeelne kõrgharidus vähestel erialadel	Omakeelne haridus pealinnas ja pool tundi raadiosaalides
Meedia	Laia valikuga omakeelne trüki-, elektrooniline ja audiovisuaalne meedia	Hea valikuga omakeelne trüki-, elektrooniline ja audiovisuaalne meedia. Lisaks Venemaa meediakanalid	Väga nõrk: oma ajaleht teid nädalas
Kultuurielu	Laiaulatuslik ja rikas kultuurielu	Arvestatav kohalik omakeelne kultuurielu	Toimub üritusi ja jumalateenistusi
Jõukus	Keskmine	Keskmisest jõukam	Alla keskmise
Majandusvõim	Keskmine	Arvestatav	Alla keskmise
Organiseeritus	Hästi organiseerunud	Hästi organiseerunud	Kitsas aktivistide võrgustik

gev rahvusrühm, mis ei jää oma mõjukuselt ja suuruselt palju alla lätlastele. Lätlased on küll arvulises ülekaalus, kuid suur osa lätlastest elab maapiirkondades ning on majanduslikult halvemal elujärjel kui linliku elulaadiga venelased. Jõujooni aitab tasakaalustada lätlaste domineerimine Läti riiklikus poliitikas. Latgalid on üsna väiksearvuline kogukond, mis liiatigi on tugevasti hajutatud. Ka oma ajaloolisel asualal on ta vähemuses. Kultuuriliselt ja majanduslikult on latgalite kogukond nõrk. Objektivsete näitajate järgi on tegemist tugevasti ohustatud keelega. Latgali kultuuriline identiteet on mõnevõrra tugevam, osalt tänu seotusele katoliiklusega.

Tabel 3

LEEDU SUUREMATE RAHVUSRÜHMADE ÜLDISELOOMUSTUS

	Leedulased	Venelased	Poolakad
Arvukus	2 835 000	267 000	233 000
Proportsioon	85%	8%	7%
Hajutus	Leedulased on suures osas riigist, välja arvatud Kagu- ja Lõuna-Leedus (alla 40%). Vilniuses on leedulaste osakaal 59%	Umbes 108 000 inimest ehk 40% venelastest elab Vilniuses, kus nad moodustavad 20% elanikkonnast. Visaginas elab umbes 23 000 venelast, mis moodustab 75% selle linna elanikkonnast	Üle poole poolakatest elab maapiirkondades. Vilniuse ümbruses on poolakate osakaal 61% ja Šalčininkai rajoonis 78%. Vilniuses elab umbes 100 000 poolakat, nad moodustavad linna elanikkonnast 19%
Haridus	Omakeelne kõrgetasemeline haridus kõigil haridusastmel ja kõigis valdkondades	Omakeelne üldharidus ta- gatud, kuid lapsevanemad eelistavad leedu koole	Omakeelne üldharidus ta- gatud. Mõnedel erialadel kõrghariduse võimalus
Meedia	Laia valikuga omakeelne trüki-, elektrooniline ja audiovisuaalne meedia	Omakeelne trükimeedia ja raadioprogrammid, Venelaste telekanalid laialdaselt kättesaadavad	Omakeelne trükimeedia ja raadioprogrammid, Poola telekanalid kättesaadavad
Kultuurielu	Laiavalikuliselt ja rikkalikult kultuurielu	Piiratud valikuga kohalik omakeelne kultuurielu	Piiratud valikuga kohalik omakeelne kultuurielu
Jõukus	Keskmine	Alla keskmise	Alla keskmise
Majandusvõim	Arvestatav	Alla keskmise	Alla keskmise
Organiseeritus	Poliitiliselt hästi organiseeritud	Poliitiliselt organiseerumata	Poliitiliselt organiseeritud

4.3. Leedu

Leedu rahvaarv on hinnangute järgi 3 336 000 inimest, kuid väljäreände tõttu võib olla väiksemgi. Alltoodud andmed pärinevad Wikipediast ja ülevaatekoostajate Hogan-Brun *et al.* (2009).

Leedu on Balti riikidest rahvuslikult koosseisult kõige selgemalt rahvusriik: põlisrahvuse osakaal on väga suur ning ükski vähemus ei ületa 10% rahvastikust. Selline üldpilt ei kehti siiski Kagu- ja Lõuna-Leedus, kaasa arvatud pealinnas Vilniuses, mis on üsna selgelt mitmerahvuseline. Vilniuse ümbruse maapiirkonnad on aga suures osas poolakeelse rahvastikuga. See tähendab, et Leedu poolakad elavad territoriaalselt üsna kompaktselt, mis toetab nende kestlikkust. Venelased seevastu on rohkem hajut-

tatud, suurem osa neist elab Vilniuses, kus nad siiski moodustavad vaid 20% elanikkonnast. Kuigi vene meedia on Leedus laialt kättesaadav ja tegutsevad venekeelsed koolid, eelistab enamik venelasi siiski leedu koole ja kultuurielu. Venelaste poliitiline organiseeritus on nõrk erinevalt poolakatest, kes on poliitiliselt ja kultuuriliselt organiseerunud.

Seega, kokkuvõttes võib öelda, et põhirahvused on Balti riikides etnolingvistiliselt kestlikud, mõningaid probleeme kultuurilise ja keelelise domineerimisega on lätlastel. Venekeelsetest kogukondadest suurim asub Lätis ning tal on arvestatav kultuuriline, majanduslik ja keeleline mõju riigis. Suuruselt teine venelaste rühm on Eestis, kuid see on majanduslikult ja poliitiliselt nõrgem kui Läti venelased. Samas on tegu geograafiliselt üsna kompaktselt kogukonnaga, mis toetab nende püsimist. Leedu venelaskond on väiksem ja üsna hajutatud, mistõttu ta on palju nõrgem kui Eesti venelaste kogukond. Arvestades ajaloolisi juuri ja kompaktsust asustust Vilniuses ning selle ümbruses, võib poolakaid Leedus pidada venelastest tugevamaks, kuigi neid on arvuliselt vähem. Seda korvab märgatav poliitiline ja kultuuriline organiseeritus. Nõrgim Balti riikide siin käsitletud vähemustest on kahtlemata latgali kogukond, mis on väga väike, hajutatud ja täiesti kakskeelne. Seda võiks tugevuselt võrrelda võrukeelse kogukonnaga Eestis.

5. UURINGU TULEMUSED

Käesolevas peatükis on tulemused esitatud kõigepealt teoreetilise mudeli üksiktegurite (PSD , D , U ja R) kaupa, seejärel on esile toodud elujõulisus (V). Iga teguri juures on lühidalt tutvustatud ka seda tegurit mõõtvate küsimuste sisu ja statistilisi usaldusväärsuse näitajaid.

5.1. Tajatud rahvustevaheline jõuvahekord

PSD küsimustik koosnes 20 küsimusest, millest kümme hindas vastaja siserühma (S_{meie}) ja kümme välisrühma (S_{nema}) tajutud tugevust. Sise- ja välisrühma küsimused olid paralleelse sõnastusega, näiteks *Kui kõrgelt on eesti kultuur ja traditsioonid hinnatud Eesti ühiskonnas? Kui kõrgelt on Eesti venekeel-*

sete kultuur ja traditsioonid hinnatud Eesti ühiskonnas?, ja need olid esitatud vastajatele vaheldumisi. Küsimusi oli kultuuri, keele, meedia ja hariduse taseme, ulatuse ja tulevikuväljavaadete kohta; rahvusliku kultuuri- ja majanduseliidi arvukuse ja esilekõündivuse kohta; rahvastiku suuruse ja jõukuse kohta. Läti ja Leedu uuringus, kus vaatluse all oli kolm rahvastikurühma, oli selles küsimusplokis 30 küsimust, s.t kümme küsimust veel teise välisrühma (S_{nemad2}) kohta, näiteks latgalite küsimustikus olid küsimused vaheldumisi latgali (S_{meie}), läti (S_{nemad}) ja vene (S_{nemad2}) tugevuse kohta.

Küsimusrühmade usaldusväärsuse hindamiseks kasutati Cronbachi alfati, mis näitab, kui kõrge on skaalat moodustavate muutujate omavaheline korrelatsioon, nn sisemine ühtsus. Alfa maksimumväärtus on 1, skaala sisemist ühtsust peetakse heaks, kui alfa väärtus on suurem kui 0,7 (Cronbach 1971). Kõrge sisemine ühtsus võimaldab rühma üksikküsimuste tulemuste põhjal arvutada keskmise, millega moodustub vastuste ulatust märkiva skaala. Kõik uuringu aluseks olevad teoreetilised muutujad eeldavad skaala kasutamist, seetõttu on kõikidel juhtudel mõõdetud küsimusteplokkide sisemist ühtsust. Skaala kasutamine on ka põhjuseks, miks alljärgnevalt ei tooda välja tulemusi üksikküsimuste kohta, vaid kirjeldatakse küsimustiku sisu ning edasises võrdluses kasutatakse vaid küsimusterühma keskmist tulemust.

Rahvustevahelise jõuvahekorra skaalade Cronbachi alfad on üldiselt kõigis osauuringutes väga kõrged: kahekümne kahest skaalast kaheksateistkümne puhul on alfa väärtused üle 0,7. Kaks skaalat on veidi alla 0,7 (lätlaste hinnang venelaste kohta — 0,679 ja latgalite kohta — 0,683) ja vaid kahe on puhul alfa väärtus madal (Leedu venelaste hinnang leedulaste tugevuse kohta (0,571) ja latgalite hinnang venelaste kohta (0,641)).

Et kõrvalekaldeid ei olnud suured, siis on kõigi küsimuserühmade puhul arvatud keskmised. Selleks et arvudest oleks kergem aru saada, on need viidud üle esialgselt skaalast (1 — väga tugev . . . 7 — väga nõrk) standardsele skaalale (0 — väga nõrk . . . 1 — väga tugev). Seega siis võiks iga sellist avaldust vaadata kui protsenti absoluutsest tugevusest (väärtus 1,0). Hinnangud rühmade tugevusele on esitatud tabelis 4.

Tabel 4

	HINNANGUD RAHVUSRÜHMADE TUGEVUSELE							
	Eesti- lased	Vene- lased	Lät- lased	Läti Vene- lased	Lat- galid	Leedu- lased	Leedu Vene- lased	Poola- kad
S_{meie}	0,72	0,45	0,66	0,51	0,44	0,74	0,49	0,50
S_{nemad}	0,49	0,74	0,55	0,70	0,72	0,54	0,78	0,79
S_{nemad2}			0,35	0,35	0,54	0,44	0,43	0,50

Analüüsidest rahvusrühmade enesehinnangut (S_{meie}), võib ootuspärasena märkida leedulaste kõrgeimat enesehinnangut (0,74), millest ei jää palju maha eestlaste enesehinnang (0,72); lätlaste hinnang oma rühma tugevusele on aga juba madalam (0,66). On raske hinnata, kuivõrd täpselt need enesehinnangud kajastavad tegelikku olukorda, s.t kui objektiivsed nad on. Võiks ehk arvata, et lätlased tunnevad end nõrgemini, kui selleks on põhjust, kuid eesmärk ei ole anda hinnangut taju objektiivsusele. Varasemad etnolingvistilise elujõulisuse uuringud on sageli toonud esile ühiskondliku taju kõrvalekaldeid objektiivsusest (vt Harwood, Giles, Bourhis 1994) kas siis oma rühma ülehindamise või alahindamise suunal. Olgu millised tahes, need hinnangud väljendavad ühiskonnas valitsevaid hoiakuid ja sellisena mõjutavad nad rühma elujõulisust.

Vaatleme nüüd hinnangut välisrühmale (S_{nemad}). Balti riikide põhirahvuste küsimustikes on selleks kohalikud venelased, vähemuste küsimustikes põhirahvus. Võiks eeldada, et Läti venelaskond on tugevaim, seejärel tuleks Eesti venelaskond ning nõrgimaks võiks pidada Leedu vene kogukonda. Kui vaadata põhirahvaste hinnanguid, siis see on vaid osalt objektiivne. Lätlased peavad oma venelaskonda tugevaimaks Balti riikides (0,55), mida võib pidada tegelikkusele vastavaks. Samas eestlased peavad Eesti venelaskonda silmapaistvalt nõrgaks (0,49). Kui oletada, et eestlastegi hinnang on enam-vähem realistlik, siis leedulased hindavad oma venelaskonda ilmselgelt üle (0,54), s.t peaaegu sama tugevaks kui lätlased oma venelaskonda. Realistlikult võiks Leedu venelaskonda hinnata ehk sama tugevaks kui Leedu poolakeelset kogukonda, mida leedulased aga hindavad palju nõrgemaks (0,44).

Tabel 5

RAHVUSTEVAHELINE JÕUVAHEKORD

	Eesti		Läti			Leedu		Poolakad
	Eest-lased	Vene-lased	Lät-lased	Vene-lased	Lat-galid	Leedu-lased	Vene-lased	
PSD	0,23	-0,29	0,11	-0,19	-0,28	0,20	-0,29	-0,29
PSD ₂			0,31	0,16	-0,10	0,30	0,06	0,00

Kui vaadata vähemuste hinnanguid põhirahvustele, siis kõik kolm venelaskonda hindavad oma põhirahvust tugevamalt, kui need on end ise hinnanud: leedulasi hinnatakse tugevaimaks (0,78), eestlasi mõnevõrra nõrgemaks (0,74) ja lätlasi nõrgimaks (0,70). Poolakad hindavad leedulasi veelgi kõrgemalt (0,79), ka latgalid hindavad lätlasi tugevamaks (0,72) kui Läti venelased.

Informatiivsemaks kui rühmade tugevuse hindamine tuleks pidada tajutud rahvustevahelist jõuvahekorda ($S_{meie} - S_{nemad}$). See väljendab rahvusrühma taju oma kollektiivsest tugevusest ja mainest ühiskonnas (esitatud tabelis 5). Et rahvustevaheline jõuvahekord on arvatud lahutustehtega ($S_{meie} - S_{nemad}$), siis võib see kõikuda vahemikus -1 (väga palju nõrgem) . . . $+1$ (väga palju tugevam). Skaala nullpunkt tähistab, et rühmi tajutakse võrdsena.

Tulemusi analüüsidest torkab silma, et eestlased tajuvad end võrreldes venelastega kõige tugevamini (0,23), leedulased mõnevõrra nõrgemalt (0,20), eeskätt seetõttu, et nad peavad oma vene kogukonda küllalt tugevaks ja lätlaste tulemus on madalaim (0,11). Eriti omapärane on aga see, et kõik vähemuskogonnad peale Läti venelaste tajuvad end oma põhirahvusega võrreldes sama nõrgalt (ligikaudu $-0,29$). Läti venelased tajuvad end mõnevõrra tugevamana ($-0,19$), mis pole üllatav, arvestades et tegu on suurima vähemuskogukonnaga Balti riikides.

Tabeli 2 alumine rida (PSD_2) näitab tajutud rahvustevahelist jõuvahekorda vähemuste vahel. Nii tajuvad Leedu venelased ja poolakad end enam-vähem võrdsena (0,06 ja 0,00) ning läti venelased ja latgalid, et vene kogukond on tugevam kui latgalid (0,16 ja $-0,10$). Lätlased tajuvad ennast latgalitest sama palju tugevamana (0,31) kui leedulased poolakatest (0,30).

Nende andmete puhul on huvitavaim see, et eestlased tajuvad rahvustevahelist jõuvahekorda kohalike venelastega võrreldes kõige rohkem enda kasuks olevat, samas kui rahvastikuliste näitajate järgi peaks leedulastel see näitaja olema kõrgeim. Tulemus on ilmselgelt tingitud sellest, et leedulased tajuvad oma venelaskonda üllatavalt tugevana (0,54). Et saada täpsemat ettekujutust, millest see tuleb, tuleks pöörduda selles osas üksikküsimuste analüüsi juurde.

Leedulaste hinnang oma rahvuse tugevusele eri küsimuste lõikes kõikis vahemikus 0,96 (*Kui palju on leedu keel kasutusel Leedu meedias*) kuni 0,58 (*Kas leedulaste arvukus kasvab või kahaneb*). Ilmnes, et leedulased hindasid oma rahvust tugevaks leedu keele kasutuse, kultuuri ja majanduse poolest, aga nõrgemalt selles osas, kuivõrd väärtustatakse Leedus leedu kultuuri, kui aktiivsed ja jõukad on leedulased ühiskonnas ning kui tugev on Leedu keel ja kultuur 20–30 aasta pärast.

Venelaste tugevust Leedus hindasid leedulased mõne küsimuse puhul üsna kõrgelt. Kõige kõrgem hinnang anti vene keele kasutusele meedias (0,65) ja väärtustamisele (0,60) Leedu ühiskonnas, kõige madalamaks hinnati Leedu vene kogukonna tugevust demograafiliselt (0,43) ja 30 aasta perspektiivis (0,40). Võrdluseks tuleks mainida, et eestlased hindasid venekeelse meedia levikut märkimisväärselt madalamalt (0,51) ja vene keele väärtustamist Eestis iseäranis madalalt (0,42). Lätlased märkisid venekeelse meedia levikut kõrgemalt (0,70), kuid vene keele väärtustamist peaaegu sama madalalt kui eestlased (0,44).

Kokkuvõtvalt võib siis öelda, et leedulaste võrdlemisi madal PSD venelaste suunal tuleneb venekeelse meedia laialdasest levikust ja kasutusest, samuti vene keele üsna kõrgest väärtustamisest Leedus. See tulemus ei väljenda siis mitte niivõrd Leedu venelaskonna tugevust, vaid Leedu mõningast suuremat Venemaa-orientatsiooni võrreldes Läti ja Eestiga. Osalt on see ilmselt tingitud ka leedulaste väiksemast või puudevast ohutundest vene keele ja venelaskonna suhtes.

5.2. Tajutud rahvustevaheline ebakõla

Tabel 6

ÕIGLUSE JA UMBUSALDUSE TAJU

(1 – madal . . . 6 – kõrge)

	Eesti		Läti		Leedu-	Leedu	Poola-	
	Eest- lased	Vene- lased	Lät- lased	Vene- lased				galid
Õiglus	4,78	2,78	4,43	2,31	3,36	4,80	3,77	3,90
Umbusaldus	3,06	3,16	3,29	3,37	2,74	2,76	2,60	3,00
Õiglus ₂			3,43			4,83		
Umbusaldus ₂			2,21			3,32		

Tajutud rahvustevahelise ebakõla mõõtmiseks koostati 17 väitest koosnev küsimustik, milles kaheksa väidet mõõtis rahvustevaheliste võimusuhte õiglust ja üheksa väidet umbusaldust välisrühma suhtes. Kõik väited kasutasid vastusteks Likerti skaalasid (1 — nõustun täiesti, 2 — nõustun, 3 — pigem nõustun, 4 — pigem ei nõustu, 5 — ei nõustu, 6 — kindlasti ei nõustu). Küsimustiku kehtivust ja usaldusväärsust kontrolliti eeluuringus, milles osales 159 Tallinna ülikooli üliõpilast. Selle tulemuste põhjal ilmes, et ainult neli väidet kaheksast koondusid õiglust väljendavaks rühmaks ja kuus väidet üheksast umbusaldust väljendavaks rühmaks (vt Zabrodsckaja 2009). Eeluuringu tulemuste põhjal moodustati kümnest väitest koosnev ebakõlaküsimustik, millest neli väidet puudutas õiglust ja kuus umbusaldust. Seda küsimustikku kasutati kõigis kolmes uuringus põhirahvuse ja kohalike venelaste ebakõla mõõtmiseks. Poola ja latgali küsimustikus muudeti õiglust puudutavaid väiteid nii, et need väljendaks kõige rohkem päevakorral olevaid õigluse- ja võimuküsimusi nende vähemuste seisukohast.

Põhirahvuste ja vene küsimustike õiglust puudutavad väited keskendusid vene keele staatusele riigis ja vene vähemuse õiglaselise kohtlemisele. Eesti uuringu väited olid näiteks sellised: *Vene keel peaks olema Eestis teine riigikeel. Venekeelse kogukonna olukord Eestis vastab rahvusvahelistele normidele. Eesti riik järgib venekeelse kogukonna suhtes Euroopa demokraatlikke printsiipe.* Lätis ja Leedus olid väited sama sõnastusega, muudetud oli vaid riigi nimetust. Poola küsimustikus oli poola keele kui teise riigikeele väitele lisaks väide: *Vilnius ja seda ümbritsev piirkond peaks olema Poola autonoomne piirkond.* Latgali küsimustikus oli riigikeele asemel väide: *Latgali keelel peaks olema regionaalkeele staatus.* Lisaks olid veel väited *Läti peaks tagama latgali keelse hariduse Latgales ning Latgale peaks saama autonoomse piirkonna staatuse.*

Umbusaldust mõõtvad väited olid sama sõnastusega kõigis küsimustiku variantides. Neli väidet väljendas positiivseid omadusi, näiteks *Eesti venekeelsed on kaasinimeste suhtes abivalmid.*

Eesti venekeelsed on usaldusväärsed. Kaks väidet väljendasid negatiivsed hinnanguid, näiteks *Eesti venekeelsed on agressiivsed.*

Sisemise ühtsuse testid näitasid, et umbusaldust mõõtvad küsimused olid kõigi osavalimite puhul väga kõrge sisemise ühtsusega: Cronbachi alfa oli kõigil juhtudel kõrgem kui 0,72, neist pooltel juhtudel oli selle väärtus üle 0,80. Õigluse küsimustiku ühtsus kõikus eri osavalimite puhul rohkem, sest kasutusel oli kolm erinevat küsimustikuvarianti. Läti ja Eesti uuringus olid vaid ühe osavalimi Cronbachi alfa väärtus alla 0,7 — Eesti venelaste valim, milles küsimusterühma alfa oli 0,665. Leedu uuringus ei olnud ühegi osavalimi puhul õigluse küsimustiku alfa üle 0,7. Kolmel juhul oli see kõrgem kui 0,6 ja kõige madalam Leedu venelaste valimis — vaid 0,578. See näitab, et vene keele kui riigikeele küsimus ei ole Leedus kuigi tihedalt seotud vene vähemuse kohtlemisega, samuti näitas see, et poola keele kui riigikeele ja poola autonoomia küsimused ei ole võrdsel määral seotud õigluse mõistega. Seega tuleks Leedu võrdlusandmetesse suhtuda järgnevas analüüsis veidi ettevaatlikult.

Õigluse ja umbusalduse võrdlusandmed on esitatud tabelis 6. Lätis ja Leedus on põhirahvusel antud kaks tulemust, esimene väljendab muutujaid vene vähemuse suhtes, teised kaks rida teise vähemuse (poola või latgali) suhtes. Skaala ulatus on vahemikus 1 . . . 6.

Õigluse ja usalduse tulemusi analüüsid ilmnep, et Balti riikide põhirahvused tajuvad olukorda kõige õiglasemana: kõige kõrgemad õigluse näitajad on leedulastel, eriti poola vähemuse suhtes (4,83), kõige madalamad lätlastel, eriti latgali vähemuse

Tabel 7

BALTI RIIKIDE RAHVUSRÜHMADE
VASTASTIKUSE EBAKÕLA (D) NÄITAJAD

Meie → NemaD	D
vene → läti	0,15
leedu → poola	0,14
eesti → vene	0,12
läti → vene	0,10
leedu → vene	0,07
vene → eesti	0,06
latgali → läti	-0,04
poola → leedu	-0,06
vene → leedu	-0,09
läti → latgali	-0,09

suhtes (3,43). Need tulemused ei ole üllatavad, sest üks väljenda ju Balti rahvusriiklik korraldus põhirahvuste arusaama oma ühiskonna olemusest. Suhteliselt madal näitaja latgalite puhul osutab läti vastajate üsna soosivale suhtumisele latgali keele laiemasse tunnustatusse ja kasutamisse, mis näib olevat isegi mõnevõrra vastuolus Läti ametliku keelepoliitika üsna jäiga suhtumisega latgali keele staatuse tõstmisse.

Võrreldes põhirahvustega on Balti riikide vähemuste suhtumine rahvustevaheliste võimuhete õigluse oma riigis madalam. Kõige madalam on see Läti venelaste hinnangutes (2,31) ja kõrgeim Leedu vähemuste hinnangutes (venelastel 3,77 ja poolakatel 3,9). Ka latgalite hinnang (3,36) on lähedal neutraalsele hinnangule skaala keskpunktis (3,5). Seega võib öelda, et väikesed vähemused (poolakad, Leedu venelased) tajuvad rahvustevahelisi suhteid oma riigis õiglasena või peaaegu õiglasena (latgalid). Suured vene vähemused Eestis ja Lätis aga tajuvad seda märkimisväärselt ebaõiglasena, eelkõige arvates, et vene keel peaks olema riigis ametlik keel.

Analüüsides umbusalduse näitajaid, tuleb märkida, et kõigil juhtudel jääb see alla 3,5, mis tähistab neutraalset suhtumist skaalal. Seega iga rahva puhul väljendab keskmine tulemus usalduslikku suhtumist välisrühma liikmetesse. Osalt võib siin olla tege-

mist ka lihtsalt sooviga väljendada ühiskondlikult vastuvõetavaks tunnistatud hoiakuid, osalt kindlasti väljendub selles Balti riikidele iseloomulik rohujuure tasandi vaenu puudumine eri rahvustest inimeste vahel. Sarnast hoiakut on näiteks Transilvaania mitmerahvuselises keelekeskkonnas täheldanud ja üksikasjalikult kirjeldanud Rogers Brubaker *et al.* (2006). Kui umbusalduse näitajatest midagi välja tuua, siis tasuks nimetada leedulaste võrdlemisi kõrgeid näitajaid poolakate suhtes (3,32) võrrelduna poolakate näitajatega leedulaste suhtes (3,0), samuti Läti venelaste (3,37) ja lätlaste (3,29) üsna kõrgeid näitajaid vastastikku. Tulemused ilmestavad selgelt Läti rahvustevahelise olukorra kõige suuremat pingestatust teiste Balti riikidega võrreldes.

Et üldistada õigluse ja umbusalduse näitajaid üheks üldiseks näitajaks — tajutud rahvustevaheliseks ebakõlaks D , viidi mõlemad näitajad skaalale 0 . . . 1 ja kombineeriti nii, et neutraalne hoiak (s.t negatiivsete ja positiivsete tunnete puudumine) ühitati skaala nullpunktiga (metoodika kohta vt täpsemalt Ehala, Zabrodskaja 2011b). Nende teisenduste tulemusel ulatub D skaala -0,25-st, mis väljendab suurimat positiivset suhtumist, kuni +0,75-ni, mis väljendab maksimaalset ebakõla. Nullpunkt, nagu öeldud, väljendab neutraalset suhtumist. Tabelis 7 on toodud kõik D väärtused pingerea järjekorras alates kõige kõrgemast kuni kõige madalamani (nool näitab, millise rühma ebakõla millise rühma suhtes D väärtus kajastab).

Nagu tabelist ilmneb, tajuvad rahvustevahelist ebakõla kõige rohkem Läti venelased lätlaste ja leedulased leedu poolakeelse vähemuse suhtes. Arvestades poolakate kogukonna väiksust ja sõbralikku suhtumist leedulastesse (-0,06), on see näitaja mõneti üllatuslik ja kajastab ilmselt leedulaste tundlikkust oma territoriaalse terviklikkuse teemal suhetes Poolaga. Mõnevõrra üllatuslik on ka Eesti venelaste võrdlemisi madal keskmine ebakõla. Küllaltki ootuspäraseks võib pidada väikeste vähemuste positiivseid hoiakuid enamuse suhtes. Selles väljendub nn välisrühma eelistamine (*outgroup favouritism*, vt Sachdev, Bourhis 1991; Jost, Banaji, Nosek 2004; Batalha, Akrami, Ekehammar 2007), mida üldiselt seostatakse sooviga sulanduda. Lätlaste kui enamusrühma positiivne suhtumine latgalitesse väljendab kindlasti poolehoidu latgali keele suuremale tunnustamisele.

5.3. Utilitaarsus

Tabel 8

UTILITAARSUS JA TRADITSIONAALSUS
BALTI RIIKIDE RAHVUSRÜHMAD

	Eesti		Läti		Leedu		Poola-	
	Eest- lased	Vene- lased	Lät- lased	Vene- lased	Lat- galid	Leedu- lased	Vene- lased	Poola- kad
Utili- taarsus	3,55	3,47	3,48	3,59	3,81	3,86	3,63	3,74
Traditsio- naalsus	4,58	4,26	4,20	3,99	4,53	4,71	4,35	4,45

Rahvusrühma utilitaarsuse ja traditsionaalsuse hindamiseks koostati 14 väitest koosnev küsimustik, milles seitse väidet puudutasid utilitaarsust ja seitse traditsionaalsust. Küsimustiku ülesehitus järgib Shalom H. Schwartzi *et al.* (2001) väärtuste portreeküsimustikku (*Portrait Values Questionnaire*), milles palutakse uuringus osalejatel märkida kuueastmelisel Likerti skaalal, kuivõrd nad sarnanevad väites kujutatud isikuga (1 — täiesti erinev . . . 6 — väga sarnane). Utilitaarsust puudutavad väited olid näiteks sellised: *Ta on avatud kõigele uuele. Ta leiab, et traditsioonilised eluviisid ja väärtushinnangud ei sobi kaasaegse kiire eluga kokku.* Traditsionaalsust puudutavad väited olid näiteks: *Ta peab oluliseks kanda edasi oma esivanemate kultuuri. Talle on tähtis, et tema lapsed väärtustaksid kombeid ja tavasid.*

Et testida küsimustikku, korraldati kaks eeluuringut Tallinna ülikooli üliõpilaste seas. Tulemuste põhjal mõõdeti skaalade usaldusväärsust ja sisemist faktorstruktuuri. Ilmnes, et väited koonduisid kahte eraldi mõistelisse rühma, nagu küsimustiku koostamisel oli kavandatud, samas ei olnud nende vahel olulist korrelatsiooni. See tähendab, et utilitaarsus ja traditsionaalsus ei moodusta ühe skaala kaht äärmuspunkti, vaid tegu on kahe eraldi skaalaga, mille vahel seos puudub. Eeluuringu analüüsi põhjal valiti esialgsest küsimustikust kümme väidet, millest kuus mõõtis utilitaarsust ja neli traditsionaalsust.

Põhiuuringu tulemused kinnitasid mõlema küsimustiku sisemist ühtsust. Traditsionaalsuse skaalade Cronbachi alfa väärtus olid kõigil juhtudel 0,7 või kõrgem, utilitaarsuse skaala oli üle 0,7 Läti ja Eesti rahvusrühmade puhul, Leedu uuringus aga mõnevõrra madalam: leedulaste puhul 0,573, leedu venelastel 0,636 ja poolakatel 0,639. Miks küsimustik Leedus madalamat sisemist ühtsust näitas, vajaks üksikasjalikumalt kvalitatiivuuringut. Siiski ei olnud Leedu uuringus alfa väärtused nii madalad, et keskvaartuse arvutamine muutuks mõttetuks. Mõnevõrra tuleks nende tulemuste tõlgendamisel, eriti teise Balti riikidega võrdlemisel, olla siiski ettevaatlik.

Utilitaarsuse ja traditsionaalsuse küsimuste rühmade keskmiste väärtuste võrdlusandmed on esitatud tabelis 8. Skaala on

kuueastmeline (1 . . . 6), kus 1 tähistab utilitaarsuse või traditsionaalsuse madalaimat taset ja 6 kõrgeimat.

Andmete võrdlus näitab, et Eesti ja Läti suuremad rahvused on võrdlemisi tasakaalustatud utilitaarsusega (keskväärtus on lähedane neutraalsele punktile 3,5), latgalid ja Leedu rahvusrühmad aga näitavad üles selget kaldumist utilitaarsusele. Nende tulemuste põhjal võiks ennustada, et inimeste väljaränne Leedust puhtpraktilistel põhjustel (näiteks majanduslikel) võiks olla laiaulatuslikum kui Eestist või Lätist. Statistilised andmed kinnitavadki, et sellal kui Leedust on pärast ühinemist Euroopa Liiduga lahkunud 400 000 inimest ehk 12% Leedu rahvastikust, on Eestis sama näitaja vaid 1% (Vistesen, Markkenen 2010) ning Lätis umbes samas suurusjärgus Eestiga (Rumpite 2010). Teisest küljest iseloomustab aga leedulasi ka Balti riikide rahvustest kõige kõrgem traditsionaalsuse määr. Tõenäoliselt tasakaalustab see kõrget utilitaarsust, võimaldades leedulastel säilitada oma kultuurilist identiteeti, isegi kui nad pragmaatilistest motiividest lähtudes nõrgendavad sidemeid oma kultuurikeskkonnaga. Samas tuleb märkida, et traditsionaalsuse määr on kõigi Balti riikide rahvuste puhul selgelt kõrgem skaala neutraalsest väärtusest 3,5. Kõige madalam on see Läti venelaste puhul (3,99).

Võrdlemisi kõrged väärtused traditsionaalsuse skaalal ning väikesed erinevused tähendavad seda, et sulandumist ja keelevahetust soosivaid väärtushinnanguid väljendava *U*-indeksi väärtused jäävad kõigil juhtudel selgelt kultuuri ja keelt säilitavale poolele. Nagu peatükis 2.3 selgitatud, väljendab *U*-indeks utilitaarsuse ja traditsionaalsuse vahet. Siin oleme skaalat tõstnud nii, et maksi-

maalse traditsionaalsuse ja täiesti puuduva utilitaarsuse korral on $U = 0$, nende kahe väärtusrühma tasakaalustatuse korral on $U = 1$ ning suurima utilitaarsuse ja täiesti puuduva traditsionaalsuse puhul $U = 2$. Tabelis 9 on toodud kõik U -indeksi väärtused pingerea järjekorras alates kõige utilitaarsemast kuni kõige traditsionaalsemani.

Tabel 9

BALTI RIIKIDE RAHVUSRÜHMADE U -INDEKSI NÄITAJAD	
Etnos	U
Venelased Lätis	0,92
Venelased Leedus	0,86
Poolakad Leedus	0,86
Latgalid	0,86
Lätlased	0,85
Venelased Eestis	0,84
Leedulased	0,83
Eestlased	0,79

U -indeksi näitajate võrdlus annab tunnistust, et kõik Balti riikide rahvused kalduvad traditsionaalsuse poole (U -indeksi väärtused alla 1,0). Kõige kõrgem on näitaja Läti venelaste puhul ja kõige madalam eestlastel. Samas on üllatav see, et üldine variatiivsus U indeksis on eri rahvuste puhul äärmiselt väike — kõigest 6% skaala ulatusest, kusjuures enamiku rahvuste puhul on U -indeksi väärtused peaaegu võrdsed. Samas on huvitav märkida, et U -indeksi standardhälbed jäid kõigil juhtudel 0,23 ja 0,29 vahele, mis osutab, et rahvusrühmade sisene U -indeksi kõikumine on oluliselt suurem kui rahvustevaheline erinevus. See tähendab, et kõigis rahvusrühmades on allrühmi, mis on teistest oluliselt utilitaarsemad või traditsionaalsemad.

5.4. Rahvustevaheline distants

Rahvustevahelise distantsi muutuja R jaguneb kaheks osiseks: R_1 , mis väljendab uuringus osaleja keelekasutuslikku kaugust mõlemast rühmast, ja R_2 , mis väljendab vastaja hinnangut oma kultuuridistantsile mõlemast rühmast.

Keelekasutusliku distantsi R_1 mõõtmiseks kasutati Landry, Al-lardi ja Henry (1996) keeleliste kontaktide võrgustiku küsimustikust kümnet küsimust, mis keskendusid keelekasutusele perekonnas, sõprade ja töökaaslaste seas, ametnike ja teenindajatega suheldes, meedia- ja kultuurikasutust, näiteks *Mis keeles sa suhtled oma sõpradega?* Vastusevariandid olid antud seitsmeastmelisel Likerti skaalal: 1 — ainult y keeles, 2 — põhiliselt y keeles, 3 — rohkem y kui x keeles, 4 — y ja x keeles võrdselt, 5 — rohkem x kui y keeles, 6 — põhiliselt x keeles, 7 — ainult x keeles, lisatud oli veel üks valik: 8 — mõnes teises keeles. Seejuures oli y keelena esitatud see keel, millisesse rahvastikurühma vastaja end liigitas, x keelena aga välisrühma (nemad) keel. Eesti küsimustikus oli vaid üks skaala (eesti-vene või vene-eesti, olenevalt rahvusest), Läti ja Leedu küsimustikus tuli igal vastajal määratleda oma keeleline distants kahel skaalal, sest uuringus osalevaid rahvusrühmi oli kolm (läti, vene, latgali; leedu, vene, poola). Kõigil juhtudel olid skaala sisemine ühtsus väga kõrge (Cronbachi alfa väärtused kõikjal üle 0,7).

Kultuurilise kauguse R_2 hindamiseks analüüsiti olemasolevaid mudeleid (Babiker, Cox, Miller 1980; Fukurawa 1997; Chirkov, Lynch, Niwa 2005; Shenkar 2001) ja koostati nende alusel kümnest küsimusest koosnev plokk, mis keskendus toitumise, rõivastuse, religiooni, mentaliteedi ning suhtlemistavade erinevuste tajumisele. Küsimused olid näiteks sellised: *Kui erinevad tunduvad Teile eestlased oma loomu poolest võrreldes Teie endaga?* *Kui erinevad tunduvad Teile eestlased oma usuliste tõekspidamiste poolest võrreldes Teie usuliste tõekspidamistega?* *Kui kerge on Teie hinnangul eestlastega tööalaselt (õpingutes) suhelda?* Vastusevariandid olid antud seitsmeastmelisel Likerti skaalal, mis pakkus valikuid suurimast erinevusest või suhtlemisraskusest (1) kuni väikseimani (7). Selle küsimustiku sisemine ühtsus oli väga kõrge: enamikul juhtudel oli Cronbachi alfa

kõrgem kui 0,8, vaid neljal juhul oli see alla 0,8, kuid siiski kõrgem kui 0,75.

Mõlema R -komponendi kõrge sisemine ühtsus võimaldas arvutada indeksid R_1 ja R_2 . Parema ülevaatlikkuse saamiseks viidi kõik muutujad kõigepealt skaalale 0 (vähim distants) kuni 1 (suurim distants). Tulemused on esitatud tabelis 10. Tabeli esimesed kaks rida väljendavad distantsi põhirahvusega, põhirahvuse puhul aga venelaskonnaga. Kaks viimast rida annavad edasi põhirahvuse ja venekeelse vähemuse distantsi riigi teise vähemuse (latgali, poola) suhtes ning viimaste distantsi põhirahvuse ja venelaste suhtes:

Tabel 10

UTILITAARSUS JA TRADITSIONAALSUS
BALTI RIIKIDE RAHVUSRÜHMADDES

	Eesti		Lät- lased	Läti		Leedu- lased	Leedu Vene- lased	Poola- kad
	Eest- lased	Vene- lased		Vene- lased	Lat- galid			
R_1	0,86	0,81	0,77	0,75	0,38	0,89	0,61	0,41
R_2	0,50	0,48	0,51	0,49	0,31	0,42	0,38	0,32
R_{1b}			0,96	0,98	0,93	0,98	0,99	0,40
R_{2b}			0,40	0,49	0,47	0,44	0,42	0,37

Kui analüüsida R_1 ehk keelekasutuse tulemusi põhirahvuste puhul, siis ilmneb, et kõige suurem on distants latgali ja poola suunal — enamik põhirahvuse esindajaid (vastavalt lätlasi ja leedulasi) ei kasuta oma igapäevaelus neid keeli peaaegu üldse (R_1 väärtused 0,96 ja 0,98). Vene keelt kasutavad lätlased, eestlased ja leedulased mõnevõrra rohkem: lätlased enim ($R_1 = 0,77$) ning leedulased vähim ($R_1 = 0,89$). Venelaste puhul ilmnevad huvitavad erinevused: Leedu venelased kasutavad leedu keelt üsna laialdaselt ($R_1 = 0,61$), Läti venelased läti keelt mõnevõrra vähem ning kõige vähem kasutavad riigikeelt Eesti venelased ($R_1 = 0,81$). Neid näitajad väljendavad ilmekalt Ida-Viru venelaste isoleeritust, samas kui Läti venelased näivad olevat keeleliselt lätlastega rohkem lõimitud. Arvestamata ei tohiks jätta asjaolu, et tulemused kajastavad uuringus osalejate hinnangut oma keelekasutusele, mitte objektiivselt mõõdetud kasutamist. Keeleliselt enim sulandunud on R_1 tulemuste põhjal latgalid ja Leedu poolakad, kelle tulemus

näitab seda, et enamikus suhtlusolukordades kasutavad nad rohkem enamuse keelt kui oma emakeelt (väärtus 0,5 vastab mõlema keele võrdsele kasutusele, alla selle viitab keelelisele sulandumisele). Kui vaadata vähemuste vastastikust keelekasutust, siis latgalid ja venelased vastastikku teineteise keelt ei kasuta, poolakad on aga vene keele suunal isegi veidi enam sulandunud (0,40) kui leedu keele suunal (0,41).

Võrreldes keelelise distantsiga tajutakse kultuuridistantsi Balti riikide rahvuste vahel tunduvalt väiksemana, see on 0,5 või alla selle. Huvitav on märkida, et Läti ja Eesti tulemused (0,5 lähedal) on siiski Leedu tulemustest (0,4 lähedal) kõrgemad. Ilmselt kajastub siin Eesti ja Läti rahvustevahelise olukorra keerukam iseloom, mis mõjutab vastajaid erinevusi teravamalt tajuma. Üsna teravalt tajuvad oma erinevust lätlastest ka latgalid, mis on ilmselt oluline oma identiteedi eristamiseks läti rahvusidentiteedist, ning üllatuslikul kombel ka leedulased poolakatest (0,44), kuigi võiks eeldada, et usulise sarnasuse tõttu võiks distantsi tajuda väiksemana kui venelastega. Ilmselt mõjutab siingi tulemust rahvustevahelist ebakõla, mis leedulastel on poolakate suunal kõrgem kui venelaste suunal. Leedu poolakad peavad end aga kultuuriliselt väga lähedaseks leedulastele (0,32), lähedasemaks kui venelastele (0,37). Tundub seega, et Leedu poolakate identiteet ja selle dünaamika on üksjagu keerukas: see rahvusrühm on üsna tugevasti sulandunud nii leedu kui ka vene keele suunal, tajub end väga sarnasena leedulastega, samas kui leedulased ilmselt soovivad end sellest sulanduvast rühmast distantseerida.

Et võtta arvesse niihästi keelelist kui ka kultuuridistantsi rahvusrühmade vahel, arvutati R väärtus R_1 ja R_2 aritmeetilise keskmisena. Tabelis 11 on toodud kõigi rahvusrühmade vahelised distantsid, noole suund näitab, millise rühma suhtes on R väärtus esitatud. Taas väljendab suurimat distantsi väärtus 1, väikseimat 0.

Tabeli 11 lühikokkuvõte on, et väikeste vähemuste suhtes (latgali, poola) tajuvad teised rahvad suurt distantsi, need aga tajuvad lähedust enamuse suunal, s.t soovivad jagada enamuse keelelist ja kultuuriidentiteeti. Poolakate puhul näib see kehtivat ka vene keele ja identiteedi suunal. Põhirahva distantsitaju venelaskonnast on suurim Eestis (0,68), mis räägib nende rühmade üsnagi suu- rest eraldatusest ühiskonnas. Lätlased ja venelased Lätis tajuvad

Tabel 11

TAJUTUD RAHVUSTEVAHELINE DISTANTS
BALTI RIIKIDE RAHVUSRÜHMAD VAHEL

Meie → Nemad	<i>R</i>
vene → latgali	0,74
leedu → poola	0,71
vene → poola	0,70
latgali → vene	0,70
eesti → vene	0,68
läti → latgali	0,68
leedu → vene	0,65
läti → vene	0,64
vene → eesti	0,64
vene → läti	0,62
vene → leedu	0,49
poola → vene	0,38
poola → leedu	0,37
latgali → läti	0,34

teineteist vastastikku veidi lähedasemana (vastavalt 0,64 ja 0,62), mis viitab tugevamale lõimumisele kui Eestis. Leedus on olukord ebasümmeetriline ja sarnaneb väikeste vähemuste malliga: põhirahvus tajub suuremat distantsi kui vähemus. Samas ei ole ebasümmeetria nii suur, s.t leedulased tajuvad distantsi venelastest võrdlemisi väikesena. Selline olukord suurendab vähemuse sulandumisvõimalust.

5.5. Etnolingvistiline elujõulisus

Rahvusrühmade etnolingvistiline elujõulisus arvutati järgmiste valemite järgi.

$$V = U((S_{meie} - S_{nemad}) + D)/R \quad (1)$$

$$V = R((S_{meie} - S_{nemad}) + D)/U \quad (2)$$

Valemit (1) kasutati juhul, kui vastaja *PSD*, s.t ($S_{meie} - S_{nemad}$) oli väiksem kui null. See on iseloomulik vähemusrühma liikmetele, kuid mitte alati ja tingimata. Valemit (2) kasutati juhul, kui *PSD* väärtus oli null või sellest suurem. Selline tulemus on iseloomulik enamusrühvuse liikmetele.

Skaala astmed ja nende kirjeldused on esitatud tabelis 12. Arvestada tuleks, et astmed ei ole diskreetsed ehk ei koosne üksikutest eraldatud väärtustest, vaid tegu on pidevskaala piirkondadega.

Tabel 12

ELUJÕULISUSE SKAALA ASTMED

	V	Kirjeldus
↑ Tugev elujõulisus	> 1,5	Äärmuslik rahvuskesksus
	0,6 ... 1,5	Tugev rahvuskesksus
	0,3 ... 0,6	Keskmine rahvuskesksus
	0,1 ... 0,3	Nõrk rahvuskesksus
	0 ... 0,1	Stabiilne
	0 ... -0,1	Stabiilne
	-0,1 ... -0,2	Nõrgalt ohustatud
	-0,2 ... -0,3	Keskmiselt ohustatud
	-0,3 ... -0,4	Tugevalt ohustatud
↓ Nõrk elujõulisus	< -0,4	Äärmiselt ohustatud

Arvestada tuleks, et *V* väärtused on üsna tihedasti seotud rahvuskesksusega, s.t mida kõrgem on *V*, seda rahvuskesksema rühmaga on tegu. Väga madala *V* väärtuse korral nihkub rühmaliikmete kollektiivse identiteedi kese enda rahvusrühmast enamusrühma. Selline hoiak soodustab identiteedivahetust ja sulandumist. Mõnes mõttes võib siis elujõulisuse skaalat pidada rahvuskesksuse skaalaks, kus negatiivsed väärtused tähistavad negatiivset rahvuskesksust. Negatiivse rahvuskesksuse puhul ei ole rahvusrühma liikmete samastumissoov seotud oma rahvusega, vaid võrdluses oleva teise, tugevama rahvusega. Kahtlemata on rahvuskesksus rühma püsimise seisukohast oluline, kuigi kõrge rahvuskesksusega kaasneb rida soovimatuid kõrvalnähtusid (vt Ehala 2009c).

Tabel 13 esitab Balti riikide siin käsitletavate rahvusrühmade elujõulisuse (*V*) väärtused, mis on arvutatud vastanute *V* väärtuste

Tabel 13

BALTI RIIKIDE RAHVUSRÜHMADE ELUJÕULISUS

Etnos	V	PSD	D	U	R
leedu → poola	0,91	0,30	0,14	0,83	0,71
eesti → vene	0,87	0,23	0,12	0,79	0,68
leedu → vene	0,65	0,20	0,07	0,83	0,65
läti → vene	0,55	0,11	0,10	0,85	0,64
läti → latgali	0,42	-0,28	0,09	0,85	0,69
vene → läti	0,06	-0,19	0,15	0,92	0,62
vene → eesti	-0,08	-0,29	0,06	0,84	0,64
latgali → läti	-0,20	-0,28	-0,04	0,86	0,34
vene → leedu	-0,22	-0,29	-0,09	0,86	0,49
poola → leedu	-0,24	-0,29	-0,06	0,86	0,37

keskmisena. Tabelis on ülevaatlikkuse huvides esitatud ka kõigi muutujate (*PSD*, *D*, *U* ja *R*) keskväärtused, kuid viimaseid ei saa kasutada valemities (1) ja (2), sest *V* arvutamise valem lähtub iga konkreetse vastaja *PSD* väärtusest, mitte rahvusrühma vastavast keskväärtusest.

Tabelis 13 toodud *V* väärtusi tuleks tõlgendada tabelis 12 esitatud skaalast lähtudes. Skaala keskmeks on nullpunkt, mis eristab nõrga elujõulisusega rahvusrühmi (*V* väärtus alla nulli) tugeva elujõulisusega rahvusrühmadest (*V* suurem kui null). Arvestada tuleks ka seda, et *V* väärtus väljendab elujõulisust vaid mõõdetud kahe rühma teljel. Seega tuleb *V* väärtuse tõlgendamisel alati arvestada konteksti, milles ta on arvutatud. Tabelis on kontekst väljendatud noolega, mis viitab, millise teise rahvusrühma suhtes on *V* arvutatud.

Ilmneb, et Balti riikide rahvusrühmadest on kõige elujõulisemad ja seetõttu ka kõige rahvuskesksemad leedulased poolakate suhtes ja eestlased venelaste suhtes — määral, mida võiks pidada tugevaks rahvuskesksuseks. Selline hoiak väljendab üsna jäika piiri enda rahvuse ja mainitud vähemuse vahel, selget üleolekutunnet ning vähest empaatiat mainitud rühma suhtes.

Huvitav on märkida, et leedulaste rahvuskesksus vene suunal on tunduvalt madalam, samuti on madalam lätlaste rahvuskesksus vene suunal. See hoiak väljendab leedulaste ja lätlaste mõnevõrra suuremat valmisolekut mainitud rühmaga suhelda ja

koostööd teha. Veelgi madalam on lätlaste rahvuskesksus latgalite suhtes, mis on ka mõistetav, sest neid tajutakse siiski osana lätlastest. Madal rahvuskesksus osutab lätlaste valmisolekule tunnustada latgalite õigust oma keele ja kultuuri tunnustamisele.

Läti ja Eesti venelased on uuringu tulemuste järgi püsikindlas olekus. Vähemustena ei ole neil kalduvust sulanduda. Sama ei saa öelda latgalite, poolakate ja Leedu venelaste kohta. Nende tulemused osutavad keskmisele ohustatusele, s.t selgelt tajutavale soovile kuuluda enamusrühma hulka. Paraku ei sõltu see ainult neist, vaid ka enamusrühma liikmete elujõulisusest/rahvuskesksusest, sest need protsessid ei ole üksnes rühmasisesed, vaid ka rühmadevahelised. Uuringu tulemuste tõlgendus ja sellest tulenevad järeldused rahvustevaheliste suhete võimaliku arengu kohta on esitatud järgmises peatükis.

6. TULEMUSTE TÕLGENDUS

Käesoleva teoreetilise mudeli mõistes on etnolingvistiline elujõulisus rahvuse liikmete hoiakuline valmisolek kollektiivseks tegevuseks oma rahvuse liikmena. See valmisolek ei tähenda tegelikku poliitilist aktiivsust, vaid üksnes valmisolekut selleks. Ühesõnaga, mudel lähtub eeldusest, et mida tugevam on elujõulisus, seda kergem on rahvust mobiliseerida, ja mida nõrgem see on, seda enam eelistavad rahvuse liikmed end oma rahvusrühmast ja selle kollektiivsest identiteedist distantseerida.

Seega on elujõulisus kui hoiakuline valmisolek olemuselt sotsiaalsühholoogiline nähtus, mis põhineb inimeste jagatud ettekujutustel oma rahvusrühma tugevusest, rahvustevaheliste suhete iseloomust ühiskonnas ning domineerivast väärtussüsteemist.

Samas tuleb arvestada, et elujõulisus kui jagatud ettekujutus rahvustevahelistest suhetest mõjutab vahetult ka neid suhteid endid, s.t tegelikkust. See tähendab, et võttes arvesse objektiivset tegelikkust ja ühiskonna rahvusrühmade elujõulisust, peaks olema võimalik ennustada selles ühiskonnas aset leidvate rahvustevaheliste protsesside iseloomu. Loomulikult tuleb seejuures arvestada, et elujõulisus kui hoiakuline nähtus on olemuselt üsna

dünaamiline, mis tähendab, et oluline muutus elujõulisuses võib ka neid protsesse oluliselt muuta.

Et jagatud ettekujutused tegelikkusest kujunevad suurelt jaolt kommunikatsiooni tulemusena, siis ei pruugi nad kajastada tegelikkust objektiivselt. Selle omaduse tõttu võib rahvuse elujõulisus olla palju tugevam või nõrgem, kui võiks eeldada rahvustevahelise suhete objektiivse analüüsi põhjal. Peatume veel kõige olulisematel hälvetel objektiivse ja tajutava tegelikkuse vahel, mida uuring esile toõi, ning selle võimalikel põhjustel. Seejärel aga juba üksikasjalikumalt elujõulisuse võimalikul mõjul rahvustevahelistele suhetele.

6.1. Elujõulisus ja objektiivne tegelikkus

Kui vaadata objektiivseid näitajaid, siis on Läti ja Eesti olukord küllaltki sarnane: kummaski ühiskonnas on suurearvuline vene vähemus, Eestis 29%, Lätis 36% kogu rahvastikust. Leedus on põhirahvus väga suures ülekaalus: vene vähemuse osakaal on 8% ja poola oma 7%. Kui elujõulisus kajastaks tegelikkust objektiivselt, siis peaks *V* väärtused olema tugevas korrelatsioonis vähemusrühmade kaaluga oma ühiskonnas. Eelmises peatükis esitatud tulemused aga erinevad sellest ennustusest mitmes olulisel punktil.

Kolme riigi võrdluses tõuseb esile eestlaste tugev elujõulisus. Arvestades, et venelasi on 29% Eesti rahvastikust, võinuks eeldada tulemust, mis oleks lähedasem lätlaste elujõulisusele venelaste suhtes. Sarnaneb see aga pigem leedulaste tulemusega, kuigi Eesti venelaskond on palju suurem Leedu poolakate hulgas.

Üks olulisi kõrvalekaldeid objektiivselt olukorrast ilmneb ka leedulaste ja venelaste elujõulisuse puhul. Ilmneb, et leedulased tajuvad oma tugevust venelastega võrreldes madalamana kui poolakatega võrreldes, ja ühtlasi madalamalt, kui on eestlaste vastav näitaja eesti venelaste suhtes. See on oluline hälve, mis vajab seletust. Põhjus on ilmselt selles, et leedulased väärtustavad vene keelt meedias ja kultuuris üsna kõrgelt, eeskätt Venemaa, mitte kohalikule vene meediale ja kultuurile orienteeritult. Seega ei kajasta tulemused kitsalt venelaste asendit Leedus, vaid ka hoiakuid vene keele, kultuuri ja venekeelse meedia suhtes üldisemalt.

Leedu tulemustes kajastub ka leedulaste üsna väike ebakõla (*D*) venelastega. See on loonud Leedus venelastele üsna soodsa olukorra leedu keele- ja kultuuriruumiga lõimumiseks.

Lätlaste elujõulisuse tajus ja selle osiseid võib ehk pidada kõige objektiivsemaks. Tulemused näitavad lätlaste ja venelaste üsna võrdset tugevust, veidi suuremat ebakõla kui teistes Balti riikides ja võrdlemisi suurt rahvustevahelist lähedust. Objektiivne tundub olevat ka lätlaste elujõulisus latgali suunal, mis tuleneb tuntavast üleolekust rühma suuruse ja tugevuse puhul, kuid väga positiivses suhtumises sellesse vähemusse. Sellisel hoiakul on latgalite püsimisele kahesugune mõju, nagu tuleb vaatluse alla järgmises allosas.

Läti venelaste elujõulisusehinnangud on samuti üsnagi kooskõlas objektiivse tegelikkusega. *V* väärtus on positiivne, mis osutab Läti venelaskonna püsikindlusele ja tajutavale rahvuskesksusele. Selle kõrval on Eesti venelaste elujõulisusehinnangud palju madalamad: Eesti venelaskond tajub end põhirahvusega võrreldes sama nõrgalt kui latgalid, poolakad ja Leedu venelased, mis on tegelikkusega võrreldes väga tugevasti alahinnatud.

Kokkuvõttes võib siis öelda, et eestlaste ja Eesti venelaste tajutud tegelikkus on mõnevõrra nihkes, jättes mulje eestlaste olulisest üleolekust ja venelaste kõrvalisusest. Leedulastel on teravdatud distants ja ebakõla poolakate suhtes, millele kohalikus poola kogukonnas puudub vastet. Tegu on seega ebasümmeetrilise tajuga, milles kajastuvad ilmselt leedulaste ajaloolised hoiakud Poola suhtes. Samas hindavad leedulased venelaste elujõulisust tugevalt üle ja selles võib jällegi näha leedulaste üsnagi neutraalsete Venemaa-hoiakute mõju.

Üldalmainitud hälvete mõju rahvustevahelistele suhetele on tõenäoline, kuid mõju suund ei ole kõigil puhkudel ühesugune, vaid sõltub kontekstist. Sellel peatume lähemalt järgmises osas.

6.2. Elujõulisuse mõju rahvustevahelistele suhetele

Elujõulisus väljendab küll rahvusrühma valmisolekut kollektiivseks tegutsemiseks, kuid tegelikkuses toimuvad protsessid ei olene üksnes rühmaliikmete jagatud ettekujutusest nendest protsessidest, vaid ka ühiskonna teiste rühmade hoiakutest samade muu-

tujate suhtes. Teisisõnu, tegelikud protsessid sõltuvad mõlema rühma elujõulisusest ja selle aluseks olevatest teguritest.

Näiteks selline enamuses olev rahvusrühm, kes tajub end vähemusest palju tugevamana, olukorda täiesti õiglasena ja vähemust alaväärsena (kõrge PSD ja D), mõjub vähemusele sulandavalt sel juhul, kui see enamusrühm tajub vähemust endasarnasena (madal R) ja on oma hoiakutelt utilitaarne ning pragmaatiline (kõrge U). Selline enamus on kindel oma võimsuses, samas vajalikul määral avatud, et probleemideta vastu võtta sulanduvaid vähemuse liikmeid.

Kui samasuguse võimsusega enamusrühm tajub end vähemusest kultuuriliselt erinevana (kõrge R) ning on ühtlasi väga traditsionaalne (madal U), siis mõjub see enamus vähemusele eraldavalt, sest ei ole valmis võtma vastu sulanduvaid vähemuse liikmeid. Et V väärtus on seda kõrgem, mida suurem on R ja madalam U , siis on kõrge V väärtusega enamusrühmad vähemuste suhtes eraldavamad kui keskmise või madala V väärtusega enamusrühmad.

Kui enamusrühm tajub end vähemusest vaid veidi tugevamana ja tema ebakõla vähemuse suhtes on madal (väike PSD ja D väärtus), siis selline rühm vähemusele sulandavat survet ei avalda. Olenevalt R ja U väärtusest soodustab selline olukord kas vähemuste lõimumist või vastupidi, eraldumist. Lõimumine on tulemiks juhul, kui rühmad on kultuurilt ja väärtustelt sarnased ning enamus on avatud muutustele (madal R ja kõrge U). Et rühmade tugevuse vahe on väike, siis tihedamate suhetega ei kaasne vähemuse sulandumist, vaid see säilitab oma kultuurilise eripära. Kui selline enamusrühm tajub kõrget rahvustevahelist distantsi ja on samas väga traditsionaalne (kõrge R ja madal U), siis ei soovi ta tõenäoliselt tugeva vähemusega segunemist ja eelistab viimase eraldumist autonoomiaga kui väiksemat halba.

Vähemuse puhul on V väärtuste mõju üldjoontes sarnane: mida tugevama elujõulisusega on vähemusrühm, seda tõenäolisemalt soovib ta säilitada oma kultuurilist ja keelelist omapära või saavutada autonoomiat. Madala V väärtuse puhul sõltub üsna palju R -i ja U väärtusest: kui kultuurierinevused on suured ja traditsionaalsus kõrge (nagu mõnedel islami taustaga immigrantskogukondadel Euroopas), on sulandumine keeruline ja vähe tõenäoline.

Elujõulisuse ja tema osiste sellised omadused võimaldavad V väärtust kasutada ühiskonnas toimuvate akulturatsiooni- ja sulandumisprotsesside hindamiseks. Järgnevas on aluseks võetud John W. Berry (1997) kultuurilise sarnastumisprotsessi mudel, mis eristab viit tüüpilist akulturatsioonimalli: lõimumine ehk integratsioon, eraldamine ehk segregatsioon, lahknemine ehk separatsioon, marginaliseerumine ja sulandumine ehk assimileerumine. Tabelis 14 on need protsessid määratletud enamus- ja vähemusrühmade V väärtuste funktsioonina:

Tabel 14

AKULTURATSIOONIPROTSESSID KUI ENAMUS- JA VÄHEMUSRÜHMA ELUJÕULISUSE FUNKTSIOON

		Enamusrühm	
		$V > 0$	$V \approx 0$
Vähemus	$V \approx 0$	Eraldamine	Lõimumine või lahknemine
	$V < 0$	Marginaliseerumine	Sulandumine

Tabeli 14 järgi viib enamusrühma kõrge V vähemuse eraldamise või marginaliseerumiseni sõltuvalt sellest, kas vähemuse V väärtus on nulli lähedal või sellest palju madalam. Enamusrühma võrdlemisi madal V väärtus osutab vähemuse tõenäolisele lahknemisele, rühmade lõimumisele või vähemuse sulandumisele, sõltuvalt sellest, kui kõrge on vähemuse V väärtus.

Tõlgendades tabelis 13 esitatud Balti riikide rahvuste elujõulisuse tulemusi tabelis 14 esitatud raamistiku abil, võib teha mõningaid järeldusi Balti riikide ühiskondades toimuvate rahvustevaheliste protsesside kohta. Eestlaste ja kohalike venelaste V väärtuste järgi võib hinnata, et põhisuundumus on eraldamine, mis tõenäoliselt jätkub, kui V väärtustes ei toimu olulisi nihkeid. Leedulaste ja poolakate suhe näib osutavat marginalisatsioonile, samas kui leedulaste ja venelaste V väärtused osutavad sulandumisele. Lätlaste ja venelaste V näitajad on kõige lähemal lõimumist või lahknemist ennustavale kombinatsioonile. Tulemus sõltub tõenäoliselt sellest, kas ebakõla D väärtus tõuseb või langeb. Esimesel juhul muutuvad rahvustevahelised piirid jäigemaks

ja koostöö kahaneb, mis, arvestades mõlema rühma üsnagi võrdset jõudu, võib viia venelaskonna õiguste ja/või autonoomia suurenemiseni Lätis. Latgalite saatus on tõenäoliselt sulandumine või parimal juhul lõimumine, kui neil õnnestub hoida oma traditsioonilisuse määra ja lätlastest eristumise võrdlemisi kõrgena.

Kui esitatud hinnangud on üldjoontes pädevad ja tõepärased, siis aitab see seletada viimaste kümnendite rahvustevaheliste suhete erinevusi Balti riikides, ühtlasi kinnitab etnolingvistilise elujõulisuse kui olulise muutuja tähtsust nende protsesside mõjutegurina.

Arvestades venelaskonna suurust Eestis ja Lätis, võiks eeldada, et nendes kahes riigis toimuvad üsnagi samasugused protsessid enamuse ja vähemuse vahel. Ometi on lähiajalugu näidanud Läti venelaste märgatavalt suuremat aktiivsust nii poliitilisel kui ka kultuurilisel. Selles suhtes kajastavad uuringus saadud V väärtused nende kahe rühma elujõulisust hästi. Miks Eesti venelaste elujõulisus on palju nõrgem kui võiks eeldada nende rahvastikuliste näitajate põhjal, ei ole käesoleva uuringu andmete alusel võimalik öelda, see vajab põhjalikku kvalitatiivset analüüsi.

Uuringu tulemused võimaldavad leida seletuse ka Leedu venelaste üsnagi kiirele sulandumisele: see, et leedulased on üsnagi avatud kohalike venelastega suhtlemisele, on teinud vene noorte sulandumise leedukeelses ühiskonda kaunis kergeks. Samas takistab leedulaste üsnagi tõrjuv hoiak kohalikke poolakaid assimileerumast, mis ilmselt omakorda tõstab poolakate valmisolekut kollektiivseks tegutsemiseks.

7. KOKKUVÕTE

Oletades, et käesolevas uuringus ilmnenu elujõulisuse väärtused lähiaegadel oluliselt ei muutu, võib eeldada Eesti venelaskonna lähituleviku arengutsenaariumina jätkuvat eraldamist; Lätis näib olevat mõningane valmisolek lõimumiseks või pingete jätkudes venelaste mingisuguse autonoomia taotlemiseks; Leedu venelaste jaoks tundub sulandumine olevat mõlemat poolt rahuldav arengutee. Latgalitel on võimalus oma seisundit parandada, kui neil õnnestuks tõsta oma elujõulisust ja rohkem õigusi nõuda. Leedu

poolakad jäävad ilmselt marginaliseerituks, kui nad ei ole valmis oma identiteeti täiesti maha salgama.

Nagu iga teooria, põhineb ka käesoleva uuringu aluseks olnud elujõulisuse mudel mitmel olulisel eeldusel: et mõõdetud hoiakud väljendavad valimisolekut kollektiivseks tegutsemiseks, et see valmisolek mõjutab rühma sulandumist või püsimist; et elujõulisus on just mudeliga väljendatud muutujate PSD , D , R ja U funktsioon ning et mainitud tegurite omavaheline suhe on just selline. Seega on artiklis esitatud tõlgendused pädevad vaid siis, kui teooria aluseks olevad eeldused on tõesed.

Samas on teooria eelduste ja uuringu tulemuste suhe vastastikune: sedavõrd kui uuringu tulemused langevad kokku tegelikusega, ja sedavõrd, kui protsesside tegelik kulg langeb kokku ennustatavaga, annavad tulemused materjali teooria seisukohtade kinnitamiseks, täpsustamiseks või muutmiseks.

Käesoleva uuringu tulemused peegeldavad Balti riikide rahvustevahelisi suhteid üldjoontes nii, nagu neid on kirjeldatud arvukates varasemates uuringutes. Ühtlasi on käesolev uuring lisanud teadaolevale mitmeid üksikasjalikke võrdlusandmeid. Edasised kvalitatiivsed uuringud peaksid aitama neid detaile mõtestada ja selle kaudu vajaduse korral mudelit täpsustada. Sama mudeli kasutamine teiste riikide rahvussuhete analüüsimisel võimaldaks testida mudeli üldisust.

Kirjandus

- Aarelaid-Tart, Belobrovtseva 2004 = Айли Аарелайд-Тарт, Ирина Белобровцева. О (не)возможности русско-эстонского диалога в условиях культурной травмы Эстонии. — *На перекрестке культур: Русские в Балтийском регионе*. Часть 2. Ред. А. П. Клемешев. Калининград: Калининградский государственный университет, с. 149–165
- Abrams, Jessica R., Valerie Barker, Howard Giles 2009. An examination of the validity of the Subjective Vitality Questionnaire. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 30, No. 1, pp. 59–72
- Babiker, I. E., J. L. Cox, P. M. Miller 1980. The measurement of cultural distance and its relationship to medical consultations, symp-

- tomatology, and examination performance of overseas students at Edinburgh University. — *Social Psychiatry*, Vol. 15, No. 3, pp. 109–116
- Batalha, Luisa, Nazar Akrami, Bo Ekehammar 2007. Out-group favoritism: The role of power perception, gender, and conservatism. — *Current Research in Social Psychology*, Vol. 13, No. 4, pp. 38–49
- Berry, John W. 1997. Immigration, acculturation and adaptation. — *Applied Psychology: An Interenational Review*, Vol. 46, No. 1, pp. 5–34
- Bourhis, Richard Y., Howard Giles, Doreen Rosenthal 1981. Notes on construction of a “Subjective Vitality Questionnaire” for ethnolinguistic groups. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 2, No. 2, pp. 145–155
- Brubaker, Rogers, Margit Feischmidt, Jon E. Fox, Liana Grancea 2006. *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton: Princeton University Press
- Carrett, Peter, Nikolas Coupland, Angie Williams 2003. *Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press
- Chirkov, Valery I., Martin Lynch, Sora Niwa 2005. Application of the scenario questionnaire of horizontal and vertical individualism and collectivism to the assessment of cultural distance and cultural fit. — *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 29, No. 4, pp. 469–490
- Cronbach, Lee J. 1971. Test validation. — *Educational Measurement*. 2. ed. Ed. by Robert L. Thorndike, William H. Angoff, E. F. Lindquist. Washington, D.C.: American Council on Education, pp. 443–507
- Druviete, Ina 2000. *Sociolinguistic Situation and Language Policy in the Baltic States*. Riga: Latvijas Universitate
- Ehala, Martin 2005. The role of MTE in language maintenance and developing multiple identities. — *European Identities in Mother Tongue Education: Texts from the EUDORA Intensive Programme MTE during the Summer School in Tolmin, Slovenia 2004. Dedicated to Professor Friedrich Buchberger*. Ed. by Siegfried Kiefer, Kari Salamaa and Friedrich Buchberger. Linz: Trauner Verlag, pp. 36–50
- Ehala, Martin 2009a. Connecting the individual cultural level value analysis: The case of utilitarianism vs. traditionalism. — *Journal of Human Values*, Vol. 15, No. 2, pp. 107–118
- Ehala, Martin 2009b. Etnolingvistiline jätkusuutlikkus ja seda mõjutavad tegurid. — *Teadusmõte Eestis. V: Humanitaarteadused*. Toim. Jaan Ross, Arvo Krikmann, Helle-Liis Help, Siiri Jakobson ja Galina Varlamova. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, lk 19–34
- Ehala, Martin 2009c. An evaluation matrix for ethno-linguistic vitality. — *Rights, Promotion and Integration Issues for Minority Languages in Europe*. Ed. by Susanna Pertot, Tom M. S. Priestly and Colin H. Williams. Basingstoke—New York: Palgrave Macmillan, pp. 123–137
- Ehala, Martin 2010a. Ethnolinguistic vitality and intergroup processes. — *Multilingua*, Vol. 29, No. 2, pp. 203–221
- Ehala, Martin 2010b. Refining the notion of ethnolinguistic vitality. — *International Journal of Multilingualism*, Vol. 7, No. 4, pp. 363–378
- Ehala, Martin s.a. Cultural values predicting acculturation orientations: Operationalizing a quantitative measure. — *Journal of Language, Identity and Education*.
- Ehala, Martin, Katrin Niglas 2007. Empirical evaluation of a mathematical model of ethnolinguistic vitality: The case of Võro. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 28, No. 6, pp. 427–444
- Ehala, Martin, Anastassia Zabrodskaia 2011a. The impact of interethnic discordance on subjective vitality perceptions. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 32, No. 2, pp. 121–136
- Ehala, Martin, Anastassia Zabrodskaia 2011b. Interethnic discordance and stability in Estonia. — *Journal of Baltic Studies*, Vol. 42, No. 2, pp. 213–237
- Ellemers, Naomi, Henk Wilke, Advan Knippenberg 1993. Effects of the legitimacy of low group or individual status on individual and collective status-enhancement strategies. — *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 64, No. 5, pp. 766–778
- Fukurawa, Toshiaki 1997. Cultural distance and its relationship to psychological adjustment of international exchange students. — *Psychiatry and Clinical Neuroscience*, Vol. 51, pp. 87–91
- Galbreath, David J. 2005. *Nation-Building and Minority Politics in Post-Socialist States: Interests, Influences and Identities in Estonia and Latvia*. Stuttgart: Ibidem-Verlag
- Giles, Howard, Richard Y. Bourhis, Donald M. Taylor 1977. Towards a theory of language in ethnic group relations. — *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. Ed. by Howard Giles. London—New York: Academic Press, pp. 307–348
- Harwood, Jake, Howard Giles, Richard Y. Bourhis 1994. The genesis of vitality theory: Historical patterns and discursal di-

- mensions. — *International Journal of the Sociology of Language*, Vol. 108, pp. 167–206
- Hirschman, Albert O. 1970. *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Hogan-Brun, Gabrielle 2005. The Baltic republics and language ideological debates surrounding European Union accession. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 26, No. 5, pp. 367–377
- Hogan-Brun, Gabrielle, Uldis Ozoliņš, Meilute Ramonienė, Mart Rannut 2009. *Language Politics and Practices in the Baltic States*. Tallinn: Tallinn University Press
- Joma, Daiga, Ilmārs Mērziš 2008. Ethno-demographic characteristics of the population of Latvia. — *Break-out of Latvian: A Sociolinguistic Study of Situation, Attitudes, Processes, and Tendencies*. Ed. by Māris Baltiņš, Ina Druvieta, Andrejs Veisbergs. Rīga: Zinātne, pp. 128–150
- Jost, John T., Mahzarin R. Banaji, Brian A. Nosek 2004. A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. — *Political Psychology*, Vol. 25, No. 6, pp. 881–919
- Karklins, Rasma 2000. Theories of national integration and developments in Latvia. — *Integrācija un etnopolitika*. Ed. by Elmars Vēbers. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, pp. 47–76
- Laitin, David D. 1998. *Identity in Formation: The Russian Speaking Populations in the Near-Abroad*. Ithaca: Cornell University Press
- Laitin, David D. 2003. Three models of integration and the Estonian/Russian reality. — *Journal of Baltic Studies*, Vol. 34, No. 2, pp. 197–222
- Landry, Rodrigue, Real Allard, Jacques Henry 1996. French in South Louisiana: Towards language loss. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 17, No. 6, pp. 442–468
- Lauristin, Marju, Mati Heidmets (Eds.) 2002. *The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press
- Li, David C. S. 2004. Between english and esperanto: What does it take to be a world language? — *International Journal of Sociology of Language*, Vol. 164, pp. 33–63
- Marten, Heiko F., Ilga Suplinska, Sanita Lazdiņa 2009. *Latgalian: The Latgalian Language in Education in Latvia*. Ljouwert/Leeuwarden: Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning
- RAEE 2010. Regionaalse arengu erinevused Eestis aastatel 2004–2010. Siseministeerium. Vt www.stat.ee/public/pp/analusid/2010/Regionaalse_erevused_Eestis_2004-2010.pdf (22.12.2011)
- Rose, Richard 2000. *New Baltic Barometer IV: A Survey Study*. Glasgow: University of Strathclyde
- Rumjite, Dzidra 2010. Due to the long-term migration Latvia's population reduced by 4700 persons in 2009. — The Baltic Course. Vt www.baltic-course.com/eng/analytics/?doc=26287
- Sachdev, Itesh, Richard Y. Bourhis 1991. Power and status differentials in minority and majority group relations. — *European Journal of Social Psychology*, Vol. 21, No. 1, pp. 1–24
- Schwartz, Shalom H., Gila Melech, Arielle Lehmann, Steven Burgess, Mari Harris, Vicki Owens 2001. Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. — *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 32, No. 5, pp. 519–542
- Scott, James C. 1990. *Domination and the Arts of Resistance*. New Haven: Yale University Press
- Shenkar, Oded 2001. Cultural distance revisited: Towards a more rigorous conceptualization and measurement of cultural differences. — *Journal of International Business Studies*, Vol. 32, pp. 519–535
- Spears, Russell, Jolanda Jetten, Bertjan Doojse 2001. The (il)legitimacy of ingroup bias: From social reality to social resistance. — *The psychology of Legitimacy: Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*. Ed. by John T. Jost and Brenda Major. New York: Cambridge University Press, pp. 332–362
- Zabrodska, Anastassia 2009. Diminishing intergroup discordance through cross-cultural communication courses. — *Proceedings of the Exploratory Workshop Linguistic and Intercultural Education in the Process of Europeanisation of Higher Education*. Ed. by Teodora Popescu and Rodica Pioariu. Alba Iulia, Romania: Aeternitas, pp. 148–166
- Tajfel, Henri 1975. The exit of social mobility and the voice of social change: Notes on the social psychology of intergroup relations. — *Social Science Information*, Vol. 14, No. 2, pp. 101–118
- Tajfel, Henri 1978. Social categorization, social identity, and social comparison. — *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. Ed. by Henri Tajfel. London—New York: Academic Press, pp. 61–76

- Tajfel, Henri, John C. Turner 1979. An integrative theory of intergroup conflict. — *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Ed. by William G. Austin and Stephen Worchel. Monterey, CA: Brooks/Cole, pp. 33–47
- Tajfel, Henri, John C. Turner 1986. The social identity theory of intergroup behavior. — *The Psychology of Intergroup Relations*. Ed. by Stephen Worchel and William G. Austin. Chicago: Nelson-Hall, pp. 7–24
- Vetik, Raivo 2002. Conflict prevention in the Baltic States: The Osce high commissioner on national minorities in Estonia, Latvia and Lithuania. — *Journal of Baltic Studies*, Vol. 33, No. 4, pp. 456–459
- Vihalem, Triin 1999. *Formation of Collective Identity among Rusophone Population of Estonia*. (Dissertationes de mediis et communicationibus Universitatis Tartuensis 2.) Tartu: Tartu University Press
- Vihalem, Triin 2005. The strategies of identity re-construction in Post-Soviet Estonia. — *Pro Ethnologia*, Vol. 19, pp. 59–84
- Vihalem, Triin, Anu Mäso 2003. Identity dynamics of Russian-speakers of Estonia in the transition period. — *Journal of Baltic Studies*, Vol. 34, No. 1, pp. 92–116
- Vistesén, Claus, Aapo Markknen 2010. Migration flows and long term economic capacity and sustainability: The Baltic case. — Credit Writedowns. Vt www.creditwritedowns.com/2010/06/migration-flows-and-economic-sustainability-in-the-baltics.html
- Yagmur, Kutlai 2011. Does ethnolinguistic vitality theory account for the actual vitality of ethnic groups?: A critical evaluation. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 32, No. 2, pp. 111–120

MARTIN EHALA (sünd. 1963) on lõpetanud Tallinna Pedagoogikakooli eesti keele ja kirjanduse erialal 1990, kaitsnud 1992. a magistri- ja 1996. a doktorikraadi Cambridge'i ülikoolis. Oli a-st 1990 Tallinna ülikooli õppejõud, 1998–2003 emakeele didaktika professor, 2003–2008 üld- ja rakenduslingvistika professor; 2008–2009 Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna eesti ja üldkeeleteaduse instituudi eesti keele osakonna vanemteadur, a-st 2009 vanemteadur ja erakorraline professor. *Akadeemias* varem avaldanud artiklid “Eesti koolinoorte keelehoiakud” (2004, nr 10, lk 2115–2142; koos Katrin Niglasega) ja “Etnolingvistilise arengu ökoloogia: Teesid” (2007, nr 3, lk 511–553).

